

DEMOKRASİ VE DEMOKRASİNİN ÖLÇÜLMESİ: TÜRKİYE EKSENLİ BİR ANALİZ

Tuğrul KORKMAZ¹

Öz

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte tartışmasız egemenliğini ve zaferini ilan eden demokrasinin, tarihin her döneminde kabul gören ve ideal yönetim biçimi ya da rejim olmadığı bilinmektedir. Öyle ki geçmişte kötü yönetim biçimleri arasında sayılan demokrasinin yeniden gündeme gelmesi, ancak 18. ve 19. yüzyıllarda mümkün olmuştur. Demokrasinin bu dönemden sonra da doğrusal bir yükseliş trendinde olmadığı, yapılan çalışmalarda kendini göstermektedir. Zaman zaman gerilemeleri de içinde barındıran bu süreç, siyaset bilimcilerin temel tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Demokrasinin, 21. yüzyılın başında ideal konumuna eriştikten sonra, bir gerileme sürecinin içine girdiği bu çalışmada elde edilen önemli bir sonuçtur. Dünyadaki gelişmelerden bağımsız olmayan Türkiye'nin de maalesef bu süreçten olumsuz etkilendiği bir gerçektir. Ampirik demokrasinin nitelikleri üzerinden yapılan değerlendirmeler, bu olumsuz etkilerin objektif gözlemine mümkün kılmaktadır. Çalışmada, Freedom House tarafından yayımlanan "Freedom in the World" raporları çerçevesinde, Türkiye'nin son on yılı incelenmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizler neticesinde Türkiye'nin belki de en çalkantılı 10 yıllık dönemi, demokrasi bağlamında ele alınarak, Türk demokrasisinin kalitesi ve niteliğini artırabilecek öneriler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Freedom House, Türkiye, Ampirik Demokrasi

JEL Kodları: D72, D79

DEMOCRACY AND MEASUREMENTS: THE CASE OF TÜRKİYE

Abstract

It is known that democracy, which declared its undisputed sovereignty and victory with the end of the Cold War, is not an ideal form of government or regime that has been accepted in all periods of history. So much so that democracy, once considered poor governance, only made a comeback in the 18th and 19th centuries. Research shows that it is not in a linear uptrend after that. This process, which occasionally involves regressions, is a major topic of debate among political scientists. An important finding of this study is that, having reached its ideal position, democracy entered a period of decline at the beginning of the 21st century. The fact is that Turkey, which is not independent of world events, unfortunately succumbed to this unfavourable trend. Evaluations of the characteristics of empirical democracy allow these negative effects to be observed objectively. The study examined and attempted to analyze Turkey's past decade within the framework of the Freedom in the World reports published by Freedom House. As a result of these analyzes, what was perhaps Turkey's most turbulent decade, was discussed in the context of democracy and suggestions were made that could improve the attributes and character of Turkish democracy.

Keywords: Democracy, Freedom House, Türkiye, Empirical Democracy

JEL Codes: D72, D79

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tugrulkorkmaz@aksaray.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5497-6314>

GİRİŞ

“*Monsieur l’abbé, je déteste ce que vous écrivez, mais je donnerai ma vie pour que vous puissiez continuer à écrire*” dediği rivayet edilir Voltaire’in her ne kadar böyle bir cümleyi sarf edip etmediği hakkında üzerinde tartışmalar olsa da. Voltaire’e atfedilen bu cümlenin Türkçe karşılığı; “Muhterem, yazdıklarınızdan nefret ediyorum ama yazmaya devam etmeniz için canımı veririm” veya özü itibarıyla “Fikirlerinize katılmıyorum ama fikirlerinizi ifade edebilmeniz için canımı bile veririm”. İşte bu özlü söz bir anlamda demokrasinin de nirengi noktasını oluşturduğu söylenebilecek olan ifade özgürlüğünün somutlaşmış bir halidir aslında. Demokrasinin yalnızca bir araç değil, aynı zamanda amaç olduğunun da bir göstergesidir. Yani demokrasi yalnızca bizim çıkarlarımıza hizmet ettiğinde sarılacak bir can simidi, çıkarlarımızla örtüşmediğinde veya söylediklerimizi desteklemediğinde “kötü” ilan edilebilecek, azınlıkta iken savunulan, çoğunluk olduğunda ise terk edilebilecek bir olgu değildir. İçinden kimi unsurları devşirilerek kullanılabilir ama kimi unsurlarının ise göz ardı edilebileceği eklektik bir yönetim biçimi ya da teori hiç değildir.

Ne olmadığı hakkında kısaca bahsedilen bu olgunun ne olduğu hakkında fikir sahibi olmak bu çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda demokrasinin tanımı yapıldıktan sonra dünden bugüne, aslında demokrasinin tarihsel gelişimini sergileyen farklı demokrasi teorileri yüzeysel olarak incelenecek ve demokrasinin nitelikleri/unsurları ortaya koyulacaktır. Demokrasinin ölçülebilirliği bağlamında bu nitelik/unsurlardan hareketle Freedom House tarafından yapılan endeks, analiz ve ülke karşılaştırmaları hakkında tartıştıktan sonra, Türkiye’nin son on yıllık periyottaki demokrasi durumunun belirlenmesi yine bu çalışmanın öncelikli hedefleri içerisinde yer almaktadır. Yıllara göre raporlarda dikkat çeken unsurlar, olumlu ve olumsuz yönlerin altı çizilerek bu raporlara ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Son olarak Türkiye’nin demokrasi konusunda nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği önerisi ile çalışmaya son verilecektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılacaktır.

Herhangi bir kavram üzerinde düşünürlerin ya da akademisyenlerin hemfikir olması sosyal bilimlerde nadir görülen bir durumdur. Bu çalışmanın konusu olan demokrasi de bu istisnai kavramlardan biri olarak görülebilir. Eski Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Abraham Lincoln’un, Gettysburg Söylevi sırasında yaptığı tanım, bu istisnanın gerçekleşmesine oldukça katkı sağlamıştır. Günümüzden 158 yıl önce, Amerikan İç Savaşı sonrasında savaşta ölenlerin anısına yapılan bir anıtın açılış konuşmasında Lincoln tarafından demokrasi, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tanımlanmıştır (Knorowski, 2015). Lincoln’un bu cümlesi dünyanın çeşitli yerlerinde, farklı disiplinlerde, farklı ideoloji veya görüşteki bilim adamları tarafından, derslerinde, makalelerinde ya da kitaplarında demokrasi kapsamında yapılan ilk

tanımdır. Bu çalışmada da geleneği bozmadan, Lincoln'ün tanımından hareket edilerek demokrasi konusuna girilecektir. Fakat buradan demokrasinin, 158 yıl önce ortaya çıkan bir ideoloji veya yönetim şekli olduğu yanılığına düşmemek gerekmektedir. Tanım ile ilgili tartışmayı şimdilik bir kenara koyarak demokrasinin tarihsel gelişiminin incelenmesi, tanıma yönelik yapılacak olan tartışmaların da zeminini oluşturacaktır.

KAVRAMSAL ANLAMDA DEMOKRASİ VE DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİM ÇİZGİSİ

Günümüzde popülerleşen, olumlu bir anlam ihtiva eden, ulus devletlerin meşruiyet temellerini oluşturan demokrasi, tarihsel olarak ele alındığında, bu konumuna kolay ulaşmamıştır. Hatta iddialı bir şekilde günümüz demokrasinin ve içeriğinin, çok genç olduğu, en iyi halükârda 50-60 yıllık bir maziye dayandığı söylenebilir.

Demokrasinin ortaya çıktığı günden bugüne, 25 asırlık yolculuğunda, adeta inişli çıkışlı bir gelişim çizgisi izlediği rahatlıkla dile getirilebilir. Tarihsel bağlamda bir yönetim şekli veya rejim olarak demokrasinin ilk görüldüğü/tartışıldığı/uygulandığı yer Antik Yunan ve Roma, tarihsel olarak ise yaklaşık olarak M.Ö. 5.-6. yüzyıllardır (Dahl, 2001, s. 7). Başlangıçta günümüz anlamından oldukça farklı olarak düşünülen demokrasi, Platon ve Aristo gibi düşünürler tarafından kötü yönetim şekilleri arasında sayılmaktadır (Platon, 2010, s. 282-283; Aristo, 2007, s. 159-203). Zira Yunanca demos (halk-fakirler) ve kratos (yönetim) sözcüklerinin birleşiminden ortaya çıkan demokrasi, bu düşünürler tarafından halkın, baldırı çıplakların, fakirlerin, devlet yönetiminden bihaber cahillerin yönetimi olarak görülmektedir. Bu da bilginin ve soyluluğun önemli görüldüğü bir toplumda, korkulması, kaçınılması gereken, tehdit olarak görülebilecek bir yönetim şekli olarak yorumlanabilir. Siyaset bilimi veya devlet denildiğinde adeta başyapıt olarak görülen bu eserlerin ve yazarları olan düşünürlerin, demokrasiye yönelik menfi görüşleri, kendilerinden sonra gelen düşünürleri ve devlet adamlarını da demokrasiye karşı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle neredeyse orta çağın sonlarına gelinceye kadar uzunca bir süre, demokrasinin olumsuz imajı sürmüştür. Demokrasinin suskunluk dönemi olarak nitelendirilebilecek olan bu süreçte Kuzey İtalya'da ortaya çıkan bazı kent devletlerinde yeniden denenilen demokrasi, uzun soluklu olamayıp otoriter yönetimlere dönüşerek, bir süre daha tarihin raflarında olumsuz bir şekilde yer almaya devam etmiştir (Dahl, 2001, s. 14-15).

18. yüzyıla gelindiğinde anayasacılık hareketleri ile birlikte sınırlı bir monarşi isteği demokrasinin yeniden hatırlanmasına neden olmuştur. Montesquie'nun dizginlenmiş bir monarşi isteğinde, yüzyıllar boyunca olumsuz olarak görülen demokrasi adeta yardımcı bir aktör olarak yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. Montesquie'nun kapıyı aralaması sonrasında, halk egemenliği teorisinin de etkisiyle, J.J. Rousseau doğrudan demokrasiyi önererek ona asli bir rol biçmiştir. Fakat buna rağmen 18. yüzyıl boyunca

demokrasi, ancak küçük toplulukların yönetiminde kullanılabilir, romantik bir uygulama olarak görülmeye devam etmiştir.

19. yüzyıl, Fransız İhtilali'nin etkilerinin kitleselleştiği ve derinleştiği bir yüzyıl olarak görülebilir. Bu yüzyıl aynı zamanda Fransız İhtilali'nin de yapı taşı oluşturduğu veya sonucu olarak görülebilecek olan milliyetçiliğin, bir ideoloji olarak yükseldiği hatta bu çağa ismini verdiği bir dönemi işaret etmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin, meşruiyetin kaynağı olarak milleti görmesi fikri, demokratik gelişmeye de hız kazandıran devrimsel bir dönüşümdür. Bu, milliyetçiliğin demokrasi ile birlikte yükselişi anlamına gelmektedir. Zira imparatorlukları, monarşileri, feodal yapıları yıkarak devletin form değiştirdiği bu dönemde, ulus devletlerin harcını oluşturan sac ayakları anayasalar, demokrasi ve milliyetçiliktir.

19.yüzyıl, aynı zamanda dünya sahnesine yeni çıkan bir devlet olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin yükselişine ve parlamasına sahne olan bir yüzyıldır. ABD'nin bu yükselişinde ve cazibe merkezi haline gelmesinde demokrasinin payı büyüktür. Tam da bu dönemde kendi ülkesinde siyasi istikrarsızlık, kaos ve kargaşadan bunalmış olan kimi düşünürler, yükselişteki bu yeni ülkenin yönetim biçimini inceleyerek, bunun kendi ülkelerindeki sorunlara bir reçete olarak kullanıp kullanılmayacağını merak etmişlerdir. Bunlardan biri ve hiç kuşkusuz en önemlisi de Alexis de Tocqueville'dir. O döneme kadar yalnızca küçük yerlerin yönetim uygulaması olarak görülen demokrasinin, kitlesel ölçekte uygulanabileceği gerçeğini ABD'de fark eden Tocqueville(2016), demokrasi adına çığır açan bir düşünürdür. Tocqueville'in demokrasinin kitlesel bir şekilde uygulanabileceğini savunması ve bunu ABD ile örnekendirerek dünyaya duyurması demokrasinin günümüz manasındaki anlamına erişmesini sağlayan gelişme olarak kabul edilebilir.

Demokrasinin bu kısa tarihsel serüveninin ardından tanımına geri dönülecek olursa, daha ilk etapta göze çarpan bir zorluk fark edilecektir. "Halkın, halk için, halk tarafından yönetimi" yani; yöneten halk, yönetilen halk ve bu yönetim halk için olacak. Somutlaştırmak gerekirse, örneğin 10.000 kişiden oluşan bir topluluğu, yine bu 10.000 kişi, kişisel menfaatleri olmaksızın, kolektif fayda için yönetecek. Mesela, bu bireylerden hiçbiri kendi çıkarına olmasına rağmen bir karara imza atmayacak veya kendi aleyhine olmasına rağmen, sırf kolektif faydanın sağlanacağı gerekçesiyle bir kararı onaylayacak?" İnsan doğasına temelde aykırı gibi gözükmekle birlikte daha 10.000 kişilik bir topluluğun yönetiminde sorun oluşturan bu sistemin, milyonluk nüfuslarıyla büyük ölçekli ülkelerde ne şekilde ve nasıl uygulanacağı sorusu akıllara gelebilir. İşte burada hemen bir parantez açarak demokrasiyle ilgili bir bilgi vermek ve ona yönelik ilk tasnifi yapmak yerinde olacaktır. Demokrasi Lincoln'ün de tanımından hareketle aslında bir ülküyü, ideali yani olması gerekeni yansıtan bir rejimdir. Bu tanımda geçen demokrasi, belki de insanoğlunun hiçbir zaman ulaşamayacağı bir ütopyayı oluşturmaktadır. O halde demokrasiyi ütöpik bir rejim olarak tanımlayıp ondan

vazgeçmek mi gerekir? Bu sorunun cevabı “kesinlikle hayır”dır. Demokrasinin yalnızca bu normatif anlamıyla tanımlanması ve rafa kaldırılması da mümkün değildir. Bundan dolayı uygulamadaki yani kullanılan demokrasi manasında “ampirik demokrasi” teorisi geliştirilmiştir. Olması gereken “normatif” demokrasiyi değil ama o ülkeye ulaşmaya çalışılan demokrasi manasında “ampirik” tabiri kullanılmaktadır (Lijphart, 1996, s. 23-28). Uygulamadaki yani ampirik olan demokrasi, ülkü olarak belirlendiği normatif demokrasiye ne kadar yaklaşır ise kalitesi de o denli artacaktır. Unutulmaması gereken şey ise bu ülkeye asla ulaşılamayacak olunmasıdır. Yani normatif anlamdaki ve Lincoln’ün tanımındaki demokrasi gereksiz, yersiz ve ütöpik değildir. O, yaklaştıkça uzaklaşan bir hedef, bir ülküdür.

Var olan demokrasiyi idealdeki demokrasiye yaklaştırmak, dahası bir yerde demokrasi olup olmadığını, var ise kalitesinin ne ölçüde olduğunu anlamak için demokrasi teorisyenleri ampirik demokrasinin nitelikleri adı altında bir ölçek geliştirmiştir (Dahl, 2001, s. 91-104; Dahl, 1982, s. 10-11; Dahl, 1991, s. 71-80). Bu ölçeğe göre demokrasinin olmazsa olmazları olarak yedi başlık altında toplanan nitelikler benimsenmiştir. Bunlardan ilki “etkin siyasal makamlara seçim yoluyla gelinmesidir”. Yani bir siyasal rejime demokrasi denilebilmesi için öncelikle o rejimdeki etkin olan siyasal makamlardaki yöneticiler halk tarafından seçilmelidir. İkinci nitelik olarak “seçimlerin düzenli aralıklarla yapılması” gelmektedir. Zira bir seçim yapılıp halk bizi seçti, bundan sonra seçime gerek yok denilmesi ya da keyfi bir şekilde seçimlerin öne alınması veya ertelenmesi demokrasilerde olmaması gereken bir husustur. Bu ilke önemlidir zira hem seçilen ne kadar süre zarfında yönetimde kalacağını bilecek, hem de seçmen o süre zarfında kendini yönetenleri değerlendirerek bir sonraki seçimde iktidarın devam etmesine ya da el değiştirmesine karar verebilecektir.

Etkin siyasal makamlar seçimle belirlenecek, bu seçimler düzenli aralıklarla yapılacak, fakat yapılan bu seçimlerde bir şaibe olur ise demokrasinin temel direkleri sarsılmış olacaktır. İşte bu yüzden üçüncü nitelik olarak “seçimlerin serbest olması” gerekmektedir. Bir seçimin serbest olabilmesi için halkın yaş sınırı dışında ırk, dil, din, cinsiyet veya benzeri ayrımlara tabi olmadan oy hakkına sahip olması yani genel oy, her yurttaşın bir oy hakkına sahip olmasını ifade eden eşit oy, oyların kimsenin etkisi altında kalmadan kullanılabilmesini sağlayan gizli oy ve bu oyların sayımının kuşkuyla mahal bırakmayacak bir şekilde sayılması manasında açık sayım ilkeleri gereklidir. Ancak bunlar sayesinde bir seçim serbest ve adil olabilir. Seçim denildiğinde hiç kuşkusuz birden farklı alternatif arasından birinin tercihi akıllara gelmektedir. O halde demokrasinin dördüncü niteliği olarak “çok adaylı ve çok partili bir seçim” şarttır.

Demokrasi denildiğinde çoğunluğun düşüncesinin siyasal sisteme ve yönetme hakkına sahip olması akıllara gelir. Bunda hiç kuşku yoktur fakat demokrasi aynı zamanda azınlıkta olanların da bir gün çoğunluk olma ihtimalini ve imkanını içinde barındırmaktadır. İşte bu noktada demokrasilerde, beşinci nitelik olarak

“muhafeletin iktidar olma şansı mevcut olmalıdır”. Unutulmamalıdır ki demokrasi sadece siyasal iktidar mevkiine seçimle gelmeyi değil, aynı zamanda iktidardan seçimle gitmeyi de içeren bir rejimdir.

Sayılan bu beş niteliğin sağlıklı bir şekilde var olabilmesi ancak “temel hak ve hürriyetlerin tanınmış ve güvence altına alınmış olması” ile sağlanabilir ki bu da altıncı nitelik olarak sayılabilir. Zira temel hak ve hürriyetlerin olmadığı, varsa bile kısıtlı olduğu veya zaman zaman askıya alındığı bir toplumda, demokrasinin varlığını sürdürebilmesi zor görünmektedir. Düşünce hürriyeti, basın hürriyeti, ifade hürriyeti, toplantı ve gösteri yapma hakkı ve bunun gibi temel hak ve hürriyetlerin olmadığı bir ortamda, ne serbest ve adil seçimler yapılabilir ne muhafeletin de bir gün iktidar olma şansı olabilir, ne çoğulcu bir yapı tesis edilebilir, ne de özgür bir şekilde siyasal katılım gerçekleştirilebilir.

Kâğıt üzerinde kolay gibi gözükse de bu altı niteliğin sağlanması sanıldığı kadar kolay değildir. Zira teoride olması gereken ve ilk bakışta uygulanması oldukça basit gibi duran bu nitelikleri, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kesintisiz bir şekilde uygulayabilen ülke sayısı 21’dir (Lijphart, 2014). Dünya üzerinde 200’e yakın ülke olduğu düşünüldüğünde işin vahameti daha da belirginleşmektedir. Buradan hareketle Lijphart bu altı maddeye “sistemin uzun bir dönem itibarıyla halkın isteklerine karşı makul derecede duyarlı olması gerekliliği”ni ekleyerek aslında demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması için gerekli olan makul bir zaman diliminin geçmesine de işaret etmektedir. Daha somut bir ifade ile bir ülkede demokrasinin rüşünü ispatlayabilmesi için, belirli bir dönem, kesintisiz bir şekilde çalışması gerekmektedir.

Hiç kuşkusuz Lijphart’ın 6+1 şeklinde formüle ettiği bu niteliklerin adeta katalizörü olan bir ilke vardır ki o olmazsa tüm bu ilkelerin birlikte çalışabilmesi ve işleyebilmesi mümkün değildir. O ilke ise “güçler ayrılığı” ilkesidir. Bir siyasal sistem içerisinde yasama, yürütme ve yargının farklı organlarda olması, güçlerin tek elde toplanmasının önüne geçecektir. Böylelikle gücün kontrolsüz ve sınırsız bir şekilde tezahür etmesi engellenmiş olacaktır. Bunu sağlamak ise ancak, yazılı ve katı bir anayasada, güçler ayrılığı ilkesine yer vermek suretiyle mümkün olabilir.

Demokrasinin nitelikleri olarak ele alınabilecek olan bu maddeler, demokrasinin temel ilkeleri olan eşitlik ve özgürlüğün sağlanabilmesi için, bu hedefe ulaşılabilmesi için öngörülen araçlardır. Zaten bu ilkelerden de hareketle demokrasiyi; bireylerin özgür ve eşit olmasını hedefleyen bir rejim olarak da tanımlamak mümkündür. Şunu asla unutmamak gerekir ki hiçbir sistem ya da rejim mutlak anlamda eşitlik ve özgürlük sağlayamaz. Bu noktada demokrasinin de bunları mutlak anlamda sağlayabileceği asla düşünülmemelidir. Fakat demokrasi en az eksi kuralı ile bu iki ilkeyi sağlamayı hedeflemektedir.

Bu ilkelerden ilki olan özgürlük, kısaca bireylerin serbest hareket etme gücü olarak tanımlanabilir. Ancak özgür bireyler ve onların oluşturdukları toplumlar, serbest bir şekilde ülke yönetimine katılabilir,

seçimler aracılığı ile kendilerini yönetecekleri seçebilir veya görevden alabilirler. Böylelikle “halkın halk tarafından ve halk için yönetimi” idealine yaklaşılabılır. Özgür olmayan bireylerin, kararlarını bağımlı şekilde veren, açık veya zımnî tehdit altında oy kullanan, ya da kendi kararı dışında birtakım kişi veya çevrelerin kararının sandığa yansıtıldığı bir toplumda demokrasiden bahsedilemez. İşte bunların engellenebilmesi adına demokrasilerde temel hak ve hürriyetlerin bulunması son derece önemlidir. Temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altında olması, özüne ve ruhuna uygun bir biçimde sistem içerisinde uygulanması gerekmektedir.

Demokrasinin ikinci ilkesi olarak ise eşitlikten bahsedilebilir. Burada kastedilen mutlak bir eşitlikten ziyade hak ve özgürlükler, ödevler ve fırsat eşitliğidir. Zira mutlak bir eşitliğin bir ideoloji veya rejim ile sağlanabilmesi imkansızdır. Demokrasinin amacı olan eşitlik yukarıda bahsedilen üç hususta insanlara eşit olanaklar tanınmasıdır. Konu biraz daha açılacak olursa, demokrasi teorisine göre devlet, her şeyden önce insan olmaktan kaynaklanan haklarından dolayı herkese eşit değer vermeli, eşit davranmalı, bireyler arasında ayırım yapmayarak toplumun tüm üyelerine sosyal, siyasal ve ekonomik süreçlere eşit katılım hakkını sağlamalıdır. Devlet, vatandaşlarının, ırk, dil, din, kültür, etnisite, cinsiyet, siyasal görüş, ekonomik durum, inanç ve düşünceleri noktasında adeta kör olmalı, hukuk sistemi içerisinde ve barışçıl olmak kaydıyla, bunlara karşı saygılı olmalıdır. Demokrasi, kendinden önceki dönemlerde geçerli olan ve kimi insanların tabiat gereği diğerlerinden daha değerli olduğuna yönelik, geleneksel aristokratik ve teokratik düşünceye de bu ilke bağlamında net bir şekilde karşı çıkmaktadır. O güne kadar ki yönetim şekilleri incelendiğinde, soyluluk ilişkisi çerçevesinde hanedan ile bağlantısı bulunmayan, ya da dini veya mesleki bir yönetici elite mensubiyeti olmayan, sıradan bireylerin devlet yönetimine katılması ihtimali demokrasiye oranla çok daha düşüktür.

Demokrasi, bir anlamda imkansıza yakın olan bu eşitliğin sağlanabilmesi için, yatay ve dikey eşitlik adı altında iki farklı model geliştirmiştir. Yatay eşitlik modeline göre devletin, kim olursa olsun tüm vatandaşlarına eşit muamele yapması gerekmektedir. Yani devlet ve devlet gücünü kullanan siyasal iktidar mevkiindekilerin, hiçbir gruba veya sınıfa öncelik tanımadan, herhangi bir kesime veya gruba yakın veya onların yönlendirmesine girmemesinin hukuken sağlanmış olması ve devletin bu şekilde kurumsallaşması gerekmektedir.

Dikey eşitlik ile kastedilen ise siyasal iktidar mevkiini işgal edenler ile yönetilen vatandaşlar arasında bir hiyerarşik ilişkinin olmaması durumudur. Tarihten günümüze her toplum içinde yönetenler ve yönetilenler mevcuttur. Demokrasilerde de durum bundan ibarettir. Halkın verdiği yetkiyi halk adına kullanan ve halk tarafından seçilmiş bir yönetici kesim mevcuttur. Fakat dikey eşitlik ilkesine göre demokrasiyi diğerlerinden ayıran şey, bu yönetici sınıfın devlet otoritesini kullanmasından dolayı bir

ayrıcalığa sahip olmayışıdır. Daha açık bir ifade ile demokrasilerde devlet otoritesini kullanıyor olmak, bir ayrıcalık veya üstünlük vesilesi sayılamaz. Özetlemek gerekirse demokrasi, yatay eşitlik modeli ile yönetilenler arasındaki bir eşitliği sağlama girişiminde iken dikey eşitlik ile de yöneten ve yönetilen arasındaki ahlaki eşitliği sağlama amacındadır. Hiç kuşkusuz bu iki ilkenin gerçekleşmesi ancak hukuk devleti ilkesinin sistem içinde olması ve siyasal kültüre yerleşmesi ile sağlanabilir.

Tam da bu noktada bir parantez açarak farklı demokrasi tipolojilerinden de bahsetmek faydalı olacaktır. Zira yukarıda bahsedilen demokrasinin iki temel ilkesinden eşitliğin ve özgürlüğün tonları arasındaki farklılık, bir anlamda farklı demokrasi tiplerinin de ortaya çıkmasının temel nedeni olarak görülebilir. Sözelimi eşitlik ilkesinin tonu artırıldığında, bir diğer ifade ile eşitlik ilkesine daha fazla önem verildiğinde karşılaşılabilecek olan demokrasi tipi doğrudan demokrasi, sosyal demokrasi veya halk demokrasisi olabilirken, özgürlüğün tonu baskın olduğunda ise liberal demokrasi kuramlarından katılımcı demokrasi, radikal demokrasi, anayasal demokrasi ya da militan demokrasi gibi türler ile karşılaşılabılır. Her biri ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek olan bu demokrasi tipolojileri ile ilgili yüzeysel verilen bu bilginin ardından parantezi kapatılarak yeniden çalışmanın kapsamı dahiline dönülebilir.

Bu bilgilerden hareketle bir demokrasi tanımı yapılacak olursa demokrasi, egemenlik ve meşruiyetin kökeninde halk olduğu, eşitlik ve özgürlüğü en az eksi ile sağlama hedefini gerçekleştirme amacıyla güçler ayrılığı ilkesine göre tesis edilmiş, temel hak ve özgürlüklerin anayasal garantide olduğu bir sistemde, etkin siyasal makamlara düzenli aralıklarla ve çok aday içerisinden yapılan serbest ve adil seçimler vasıtasıyla geline, muhalefette kalanların ve azınlıkların kendilerini ifade ve bir sonraki dönemde iktidar olabileme şansını içinde barındıran bir yönetim şeklidir.

DEMOKRASİNİN ÖLÇÜMÜ, ÖLÇEĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ MESELESİ

Günümüzde gündelik hayatta dahi, döviz kurlarından futbol takımlarının kadrolarına, telefon modellerinden bir aracın yakıt tüketimine kadar hemen hemen her konuda karşılaştırma yapmak, sıralamak ve analiz etmek modern insanın olmazsa olmazlarından biri olarak gündeme gelmektedir. Bu karşılaştırmalar, sıralamalar ya da analizler artık yalnızca gazetecilerin, meslek profesyonellerinin ya da akademisyenlerin konusu olmaktan çıkarak “sıradan insanın” da davranışlarını belirlemesinde bir faktör olmaya başlamıştır. Toplumların eğitim seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri arttıkça bu sıralama ve analizlerin, kararlar üzerindeki etkilerinin arttığı da aşıkardır. Tarihin her döneminde somut olay ve olgularla ilgili yapılan bu araştırmaların, artık soyut konuların da ölçülebilirliğinin sağlanması ile birlikte, neredeyse her konuda yapılması dikkat çekicidir. Kişilerin beklentileri, normları, değerleri, inançları ya da mutlulukları gibi psikolojik ve sosyolojik konuların dahi ölçülmesi günümüzün bir gerçeği olarak görülmektedir.

Buna paralel olarak 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, hâkim hükümet sistemi, yönetim biçimi, ideoloji veya paradigma olan demokrasi hususunda da benzer ölçüm çalışmaları popülerlik kazanmıştır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise farklı bilim insanlarınca model ve ölçekler geliştirilmiştir (Köktaş, 2002, s. 117; Özalp, 2008, s. 129). Başlangıcı 20. yüzyılın ilk yarısına uzanan bu girişimler, yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte hız kazanmıştır. Martin Seymour Lipset'in 1959'da demokrasinin sosyo ekonomik şartlarını ortaya koyduğu çalışmasını takiben, Robert Dahl'ın 1971'de yayımladığı Poliarşi adlı eseri bu girişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve kendinden sonraki çalışmalar için adeta birer kılavuz olmuşlardır (Lipset, 1959; Dahl, 1971).

Demokrasinin ölçümü ve karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmesinde, farklı düşünürler ve bilim insanları tarafından geliştirilen matematiksel formüllerin yanı sıra, genel kabul gören ve kullanılan yöntem, çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen demokrasinin nitelik ve ilkelerinin, alt başlıklarıyla beraber ne kadar karşılanıp karşılanmadığına dayalı olan yöntemlerdir. Ulusal ve uluslararası düzeyde, profesyonel ya da amatör olarak herhangi bir ülkede bu hususların ne denli karşılandığı, bir anlamda o ülkenin demokrasi skorunu da araştırmacılara vermektedir.

Daha teknik bir ifade ile demokrasilerin ölçülebilmesi, demokrasi kavramının operasyonelleştirilmesine bağlıdır. Kavramların operasyonel olarak tanımlanması ifadesi ile kastedilen şey kavramın ölçülebilir hale getirilebilmesidir. Bunun yapılabilmesi için ise ampiriklik şarttır. Doğrudan gözlemlenebilir fenomenlerin, operasyonel tanımlarını yapma imkânı bulunmakla birlikte, normlar, değerler, inançlar gibi doğrudan gözlenemeyen kavramların ampirik olarak araştırılmasında, bunların ölçülebilir hale getirilmesine, yani bir anlamda somutlaştırılmasına ihtiyaç vardır. Böylelikle kavramsal olarak nitelenen bir fenomenin, somut olarak varlığı tespit edilebilir ve hangi ölçüde mevcut olduğuna veya olup olmadığına karar verilebilir (Köktaş, 2002, s. 117).

Demokrasinin ölçülmesi ve karşılaştırılmalı bir biçimde analizi hususunda, kimisi Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan "İnsani Gelişme Endeksi" gibi dolaylı, kimisi ise bağımsız düşünce kuruluşları sıfatıyla "The Economist" dergisinin çalışma grubu "Economist Intelligence Unit" in hazırladığı "Demokrasi İndeksi" ya da "Freedom House" tarafından hazırlanan "Dünyada Özgürlük" raporlarında olduğu gibi doğrudan, demokrasi ile alakalı raporlar hazırlanmakta ve dünya kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Böylelikle ülkeler bir yandan demokrasi ligindeki konumları hakkında fikir sahibi olurken, gelişme kaydeden ve notunu yükselten ülke hükümetleri, bunu iç ve dış siyasette meşruiyetini güçlendirmek ve prestij kazanmak açısından bir gösterge olarak görmektedir. Tabi bu bahsedilen ilerleme kaydeden ülkeler ile ilgili bir durumdur. Aksine, gerileyen veya trajik düşüşlerin yaşandığı ülkelerde ise genel tavır bu

derecelendirmeyi yapan kurumların “bağımsızlığının” tartışmaya açılması ve siyasi değerlendirmeler yaptıklarına yönelik suçlamalar şeklinde kendini göstermektedir.

Bu konu hangi pencereden bakıldığına bağlı olarak tartışmalı olsa da bu tartışmadan sıyrılıp ilgili kurumların değerlendirme kriterleri incelendiğinde bunların, birazdan detayları paylaşılacak olan, büyük bir bölümünün çalışmanın başında da yer verilen ampirik demokrasinin nitelikleri ve bunların alt başlıklarının karşılanma oranları ile alakalı olduğu söylenebilir. Zira bir ülkenin demokrasi sıralamasının yükselmesi veya düşmesi bu kurumlara bir fayda sağlamayacağı gibi, yıllık ölçekte hazırlanan bu analiz ve raporların öznesi de asla tek bir ülke olmamaktadır.

Söz gelimi Freedom House’un, “Dünyada Özgürlük” raporu değerlendirmeleri yapılırken incelenen parametreler arasında, “politik haklar”, “sivil özgürlükler” üst başlığı altında çeşitli alt başlık ve sorular bulunmaktadır. Bu değerlendirmelerde ilk olarak, “politik haklar” kısmında “seçim süreçleri” başlığı altında üç soru ve kriter yer almaktadır. Birinci soru “Hükümetin başkanı ya da diğer ulusal otorite başkanının özgür ve adil bir seçimle mi seçildiği”, ikinci soru “yasama meclisinin özgür ve adil bir seçimle mi belirlendiği”, üçüncü soru ise “seçim yasalarının ve çevrelerinin adil olup olmadığı ve bunların tarafsız bir seçim yönetimi organı tarafından yönetilip yönetilmediği”dir. Bu sorulara ait alt sorular ve kriterler ilgili sorudan o ülkenin kaç puan aldığı belirleyicisi olmaktadır.

“Politik çoğulculuk ve katılım” başlığı bir diğer değerlendirme alanını oluşturmaktadır. Bu başlık altında yer alan 4 soru ise şunlardır: “halkın kendi karar verdiği farklı siyasi parti veya gruplarda örgütlenme hakkı var mı ve sistem bu parti ve organizasyonların yükselişi ve düşüşü önünde engellemelerden arındırılmış mı?”, “muhalifetin güç ve desteğini artırabilmesi açısından gerçekçi fırsatlar var mı?”, “halkın siyasi tercihleri siyasi alan dışındaki güçlerin veya siyaset dışı araçlar kullanan siyasi güçlerin tahakkümünden bağımsız mı?” ve son olarak “nüfusun etnik, ırksal, dinsel, cinsiyetsel gruplar dahil olmak üzere çeşitli kesimleri tam siyasi haklara ve seçim fırsatlarına sahip mi?”.

Politik haklar başlığı altındaki son kısım “hükümetin işleyişi” ile ilgili üç soru ve kriterlerden oluşmaktadır. Bunlar, “özümlenmiş hükümet başkanı ve yasama temsilcilerinin hükümet politikalarını belirleyip belirlemediği?” “resmi yolsuzluğa karşı güçlü ve etkili önlemlerin olup olmadığı?” ve son olarak “hükümetin açık ve şeffaf bir biçimde çalışıp çalışmadığı”dır.

Değerlendirmenin “sivil özgürlükler” kısmı dört başlıktan ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır. Sivil özgürlükler kısmının ilk başlığı “ifade ve inanç özgürlüğü”nün test edildiği kısımda dört alt soru yer almaktadır. Bunlar, “özgür ve bağımsız medyanın varlığı”, “bireylerin dini inanç veya inançsızlıklarını kamuya açık veya özel alanında uygulama ya da ifade etme özgürlüğünün varlığı”,

“akademik özgürlüğün varlığı ve eğitimde siyasal endoktrinasyonun olmaması” ve son olarak “bireylerin izlenme ya da cezalandırılma tehdidi olmaksızın siyasi veya diğer konularda kişisel görüşlerini ifade etme olanağının varlığı”dır.

Sivil özgürlükler kısmının ikinci başlığını oluşturan “derneksel ve örgütsel haklar” değerlendirmesi üç alt soru ile yapılmaktadır. Bu başlığın değerlendirilmesinde, “toplantı özgürlüğü var mı?”, “özellikle insan hakları ve yönetim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları için özgürlük var mı?”, “sendikalar ve benzeri işçi örgütleri için özgürlük var mı?” sorularından yararlanılmaktadır.

Üçüncü başlıkta “hukukun üstünlüğü” sorgulanmaktadır. Bu da dört soruyla sağlanmaktadır. Bunlar; “bağımsız yargı var mı?”, “medeni ve cezai hukukta yargı süreci işletiliyor mu?”, gayrimeşru fiziki güç kullanımına, savaş ve isyanlara karşı bir koruma var mı?”, “yasalar, politikalar ve uygulamalar nüfusun çeşitli kesimleri için eşit mi?” sorularındır.

Dördüncü ve son başlıkta ise “kişisel özerklik ve bireysel haklar” değerlendirilmektedir. Bu bağlamda “bireylerin ikamet, iş veya eğitim yerlerini değiştirme olanağı da dahil olmak üzere seyahat özgürlüğünün olup olmadığı”, “bireylerin devlet veya devlet dışı aktörlerin yersiz müdahalesi olmaksızın mülkiyet ve özel iş kurma haklarının olup olmadığı”, “bireylerin eş seçimi, aile büyüklüğü, kişisel görünümü gibi konular dahil olmak üzere özgürlüklerinin olup olmadığı ve aile içi şiddetten korunma araçlarının bulunup bulunmadığı”, “bireylerin fırsat eşitliğinden yararlanıp yararlanmadığı ve ekonomik sömürden bağımsız olup olmadığı” sorgulanmaktadır.

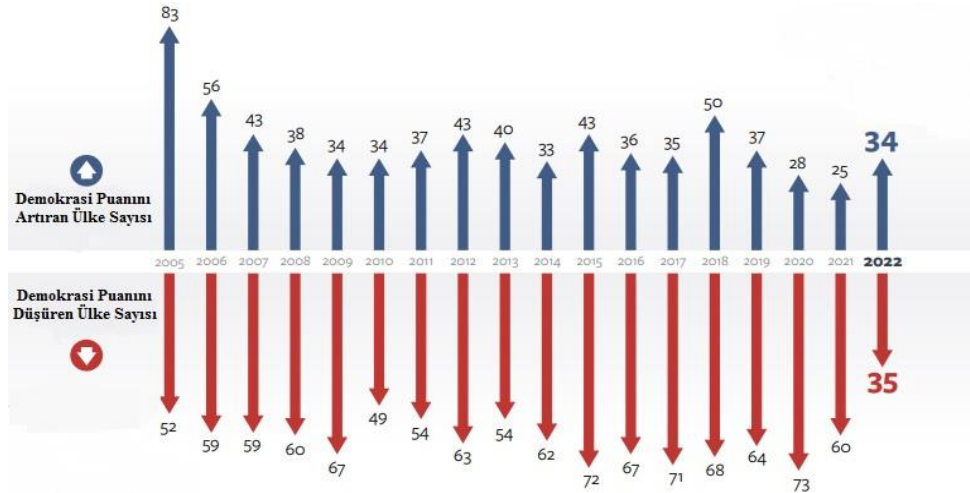
Karşılama oranına göre her biri 0-4 puan ağırlığında değerlendirilen bu 25 madde sonucunda değerlendirilen/analiz edilen ülkenin genel puanları oluşmakta ve bu genel puanlar üzerinden de ülkeler bir yandan kategorize edilirken, diğer taraftan da o ülkenin demokrasi seyri ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde dünya, küresel anlamda demokrasinin kan kaybettiği, niteliklerinin düştüğü, Huntington’a atıfla üçüncü bir ters demokrasi dalgasının başladığı hususunda tartışmaların olduğu bir yirmi yıllık bir periyot yaşamaktadır. 11 Eylül saldırıları, ABD’nin Ortadoğu’ya müdahalesi, eski doğu bloku ülkelerinde yaşanan renkli devrimler ve bunların karşı devrimleri, Rusya’nın önce Gürcistan’ın Osetya, ardından Ukrayna’nın Kırım bölgesini ilhakı, ABD-Çin arasında yaşanan ticaret savaşları, Ortadoğu’da oluşan egemenlik boşluğundan istifade ederek hayat bulan-güç kazanan ve bölgede egemenlik iddiasında bulunan küresel terör örgütlerinin sahneye çıkması, Suriye’de yaşanan iç savaş ve bunun sonucunda oluşan küresel göç dalgası ve sığınmacı sorunu, Çin’den başlayarak tüm dünyaya yayılan ve adeta iki yıl boyunca tüm dünya ülkeleri ve hükümetlerini kilitleyen Covid-19 salgını ve son olarak Rusya-Ukrayna savaşı bu 20 yıllık periyotta dünya demokrasisine olumsuz yönde etki eden başlıca olaylar olarak anılabilir.

Gerçekten de yukarıda anılan her bir olay, başlı başına ülkeleri güvenlikçi politikalar uygulamaya iterken diğer taraftan ise ortaya çıkan güvenlik sorunları, iktidarların otoriterleşmesini pekiştirmiş, olağanüstü hâl ve şartlar altında bu otoriterleşmeler ve bazı antidemokratik uygulama ve önlemler, halk ve muhalefet nezdinde çok da fazla gayrı meşru görülmemiştir. Kuşkusuz bu da ülkelerin çoğu zaman adı konmamış bir biçimde demokrasiden uzaklaşması anlamını taşımıştır.

Küresel ölçekte yaşanan bu gerileme kendisini yıllara göre hazırlanan “Freedom House” raporlarında da göstermektedir. Son yıllarda hazırlanan raporların girişindeki editör metinlerinin 2015’te “demokrasiden ayrılmak ve demir yumruğa dönüş”; 2016’da “kaygılı diktatörler, sallanan demokrasiler, baskı altında küresel özgürlük”; 2017’de “popülistler ve otokratlar, küresel demokrasiye yönelik ikili tehdit”; 2018’de “krizdeki demokrasi”; 2019’da “geri çekilmekteki demokrasi”; 2020’de “demokrasi için lidersiz mücadele”; 2021’de “düşüşteki demokrasi” başlıkları da bu gerilemenin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu raporlar detaylıca incelendiğinde, kurumun kriterlerine göre belirlenen “özgür”, “kısmen özgür” ve “özgür olmayan” ülkeler arasında aşağı yönlü sınırlı bir düşüş olmakla birlikte (özgür ülkeyken kısmen özgür ya da kısmen özgür iken özgür olmayan ülke klasmanına düşüş), ülkelerin total puanları üzerinden bir önceki seneye göre düşüşler incelendiğinde, klasman değişikliğine neden olmayan toplu bir düşüş göze çarpmaktadır. Zaten rapor başlıklarının da bu düşüşün küresel çapta olmasından hareketle belirlendiği düşünülmektedir.

Şekil 1: 2005-2022 yılları arasında ülke bazlı demokrasi puanında yaşanan değişimi gösteren sayısal grafik

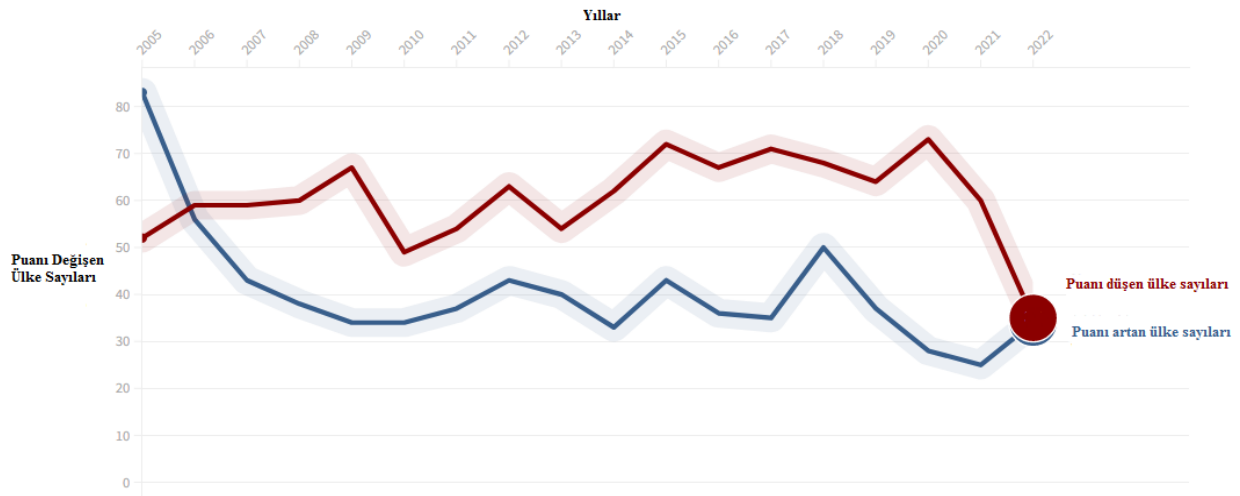

Kaynak: Freedom House, 2023, s. 3.

Freedom House raporlarına göre Şekil 1’de de gözüken puanını yükselten ülke sayısının, puanı düşen ülke sayısından fazla olduğu pozitif trend, 2006 yılında dramatik bir biçimde terse dönmüş ve küresel çapta demokraside bir geri dönüş yaşanmıştır. 2022 yılı raporları göz önüne alındığında 16 yıllık bu negatif

periyotun sonuna gelindiğine dair kuvvetli emareler görülmektedir. Şekil 2’den de anlaşılacağı üzere bu dönem aralığında ilk defa 2006’da kesişerek olumsuz yönde yer değiştiren mavi (Puanı artan ülke sayısı) ve kırmızı (puanı düşen ülke sayısı) doğrular 2022 yılına gelindiğinde bu sefer olumlu yönde bir kesişimin ve yer değişikliğinin sinyallerini vermektedir. Bu da önümüzdeki yıllarda küresel anlamda, yeniden demokrasinin niteliğinin ve kalitesinin artacağı olası bir pozitif yönlü dönemin habercisi olarak yorumlanabilir.

Şekil 2: 2005-2022 yılları arasında ülke bazlı demokrasi puanında yaşanan değişimi gösteren çizgisel grafik

Kaynak: Freedom House, 2023.

FREEDOM HOUSE ÖZELİNDE TÜRKİYE’NİN SON 10 YILI DEMOKRASİ KARNESİ

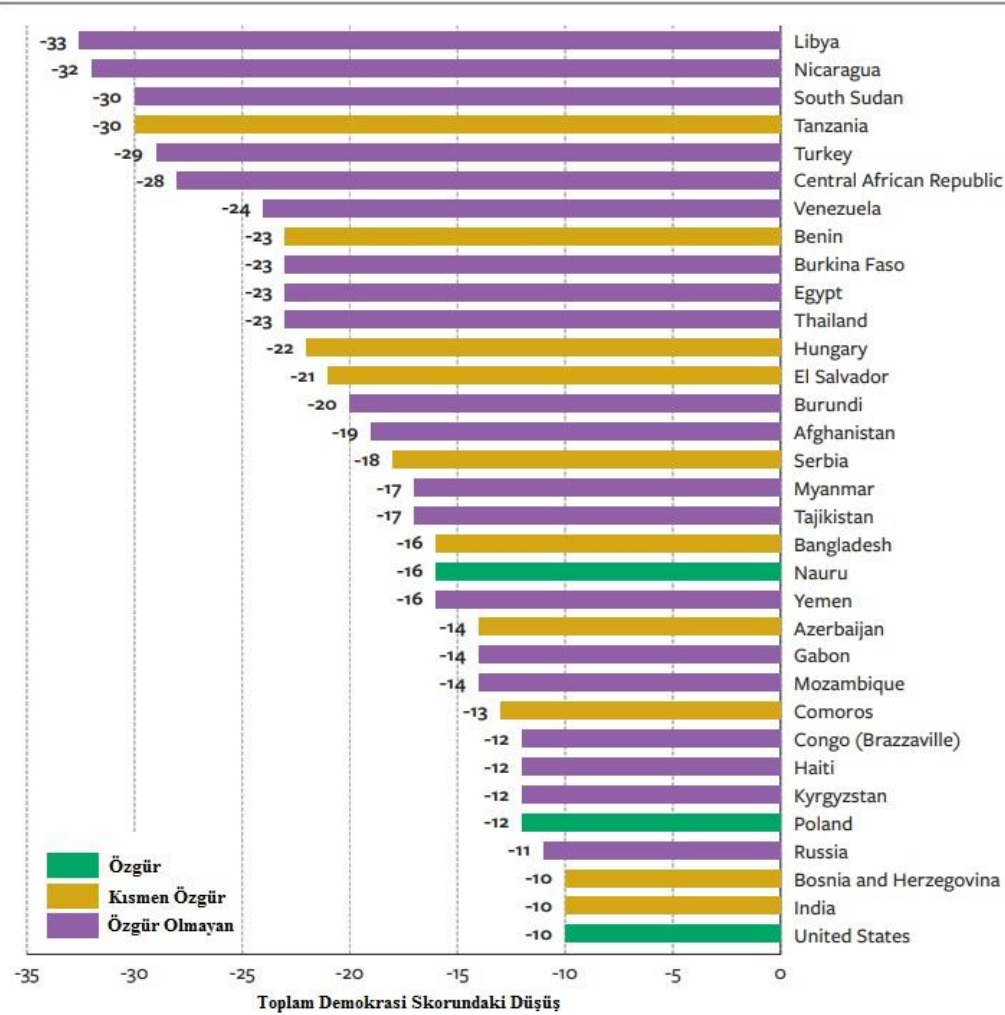
Bu başlık altında, yukarıda detayları paylaşılan Freedom House tarafından yıllık yayımlanan “Dünyada Özgürlükler” başlıklı raporlar çerçevesinde, Türkiye’nin 10 yılı mercek altına alınacaktır. Son on yıla bakılmasının nedeni, Türkiye’nin demokrasi puanında yaşanan trajik düşüş trendinin 2014 sonrasında başlamasından dolayıdır. Bu amaçla öncelikle genel durum ve seyrin daha net görülebilmesi için araştırmacı tarafından Türkiye’nin puan ve ülke sıralaması bazlı hazırlanan grafikler paylaşıldıktan sonra rapordan hareketle ülke bazlı çarpıcı değerlendirmeler, eleştiriler, olumsuz ve olumlu yönler yıllara göre aktarılmaya çalışılacaktır.

Rapor içeriklerine bakılmadan önce belirtmekte fayda vardır ki ilgili dönem maalesef Türkiye açısından demokrasi bağlamında oldukça kötü bir tablo ile yüz yüze kalınan bir dönemdir. Şekil 3’te görüldüğü üzere son 10 yıllık periyotta Türkiye en fazla puan kaybeden dördüncü ülke olarak dikkat çekmektedir. Puan kaybeden diğer ülkeler incelendiğinde, birinci sırada yer alan ve bir iç savaşın halen devam ettiği Libya, ikinci sırada iç savaşın eşliğinde olan Nikaragua, üçüncü sırada 2011’de Sudan’dan

ayrılarak bağımsız bir devlet kuran ve 2013'te yeniden bir iç savaşla bölünme tehdidi ile karşı karşıya kalan Güney Sudan, dördüncü sırada ise neredeyse altmış yıldır tek partinin egemen olduğu yapısıyla Tanzanya dikkat çekmektedir. Listede Türkiye'ye nazaran, görece daha az puan kaybeden dört ülkeye bakıldığında bunların devlet otoritesinin tesis edilemediği ve ülkede silahlı grupların etkin olduğu Orta Afrika Cumhuriyeti, başarısız bir darbe girişiminin yaşandığı Venezüella, 2016 sonrasında iktidara gelen devlet başkanının muhalefete karşı sert önlemler aldığı Benin ve son olarak son bir yılda iki kez darbe yaşanan Burkina Faso olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kendi kalibresinde olmayan ve ciddi sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlar yaşayan bu devletlerin arasında yer alması gerçekten son derece üzücü ve yakışsız bir durumdur.

Şekil 3: Son 10 yıl toplamında ülke bazlı demokrasi puanında yaşanan en yüksek düşüşleri gösteren grafik

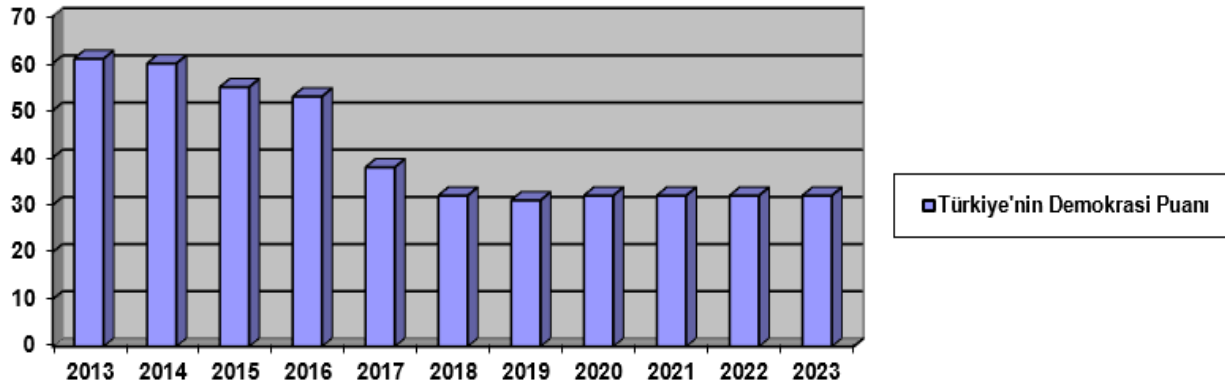
10 Yıllık Periyotta En Yüksek Düşüşler

Kaynak: Freedom House, 2023, s.12.

Türkiye, özellikle 2000’li yılların başlarında, Avrupa Birliği’ne giriş sürecinin de olumlu katkısıyla demokrasi anlamında ciddi bir atılım gerçekleştirerek, 2008 yılında tarihindeki rekor seviyesi olan 66 puana ve dünya sıralamasında 93. sıraya gelmiştir. Öyle ki kısmen özgür ve özgür ülke statüsünün eşiği olan 70 puana en çok yaklaşılan yıl yine bu yıldır. Bunun neden önemli olduğunun anlaşılması açısından şu veri faydalı olacaktır. Freedom House tarafından 1980 sonrasında hazırlanan “Freedom in the World” raporlarının tarihinde Müslüman çoğunluğun yaşadığı ülkeler içerisinde tarihinin belirli bir döneminde yalnızca ikisi “özgür ülke” klasmanına girebilmiştir. Bunlar; iki yıl bu klasmanı koruyabilen Gambiya ve dört yıl bu statüsünü koruyabilen KKTC’dir (Huntington, 2006, s.157) Türkiye bu 70 puan eşiğini aşarak Özgür ülke klasmanına yükselebilseydi, bu alandaki üçüncü ülke olarak literatürde kendine yer bulabilecekti. Ayrıca 2 milyondan az nüfusuyla Gambiya, 300 binden az nüfusuyla KKTC ile kıyaslanamayacak oranda 80 milyonluk nüfus yapısıyla Türkiye’nin bu statüye olası yükselişi, kitlesel anlamda da demokrasiye yönelik manası taşıyacaktı.

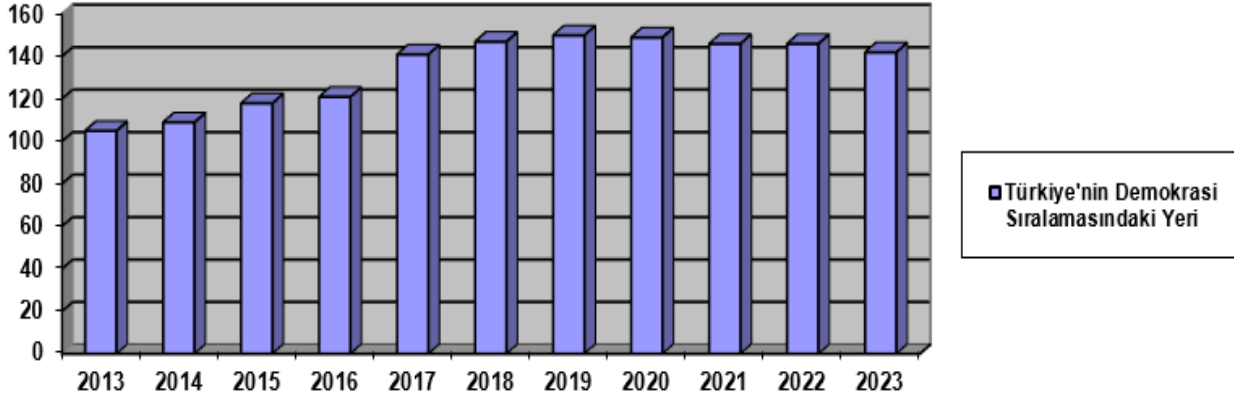
Şekil 4: 2013-2023 yılları arasında Türkiye’nin demokrasi puanında yaşanan değişimi gösteren grafik

Kaynak: Araştırmacı tarafından son 10 yılın Freedom House raporları incelenerek oluşturulmuştur.

Freedom House yıllık raporlarından yararlanılarak hazırlanan, Türkiye’nin demokrasi puanını içeren Şekil 4 ve Türkiye’nin ülke sıralamalarındaki yerini gösteren Şekil 5, son 10 yılda yaşanan değişimi net bir şekilde göstermektedir. Türk demokrasinin kalitesini ortaya koyma iddiasındaki bu olumsuz grafikler içerisinde olumlu olarak yorumlanabilecek olan husus ise, 2020 sonrasında düşüşün durduğu ve görece bir yükselmenin sınırlı da olsa başladığıdır. Bu anlamıyla 30-32 puan aralığının adeta bir direnç noktası oluşturduğu ve Türkiye’nin demokrasi puanının bunun altına düşmediği görülmektedir.

Şekil 5: 2013-2023 yılları arasında Türkiye'nin 195 ülke arasındaki sıralamasını gösteren grafik

Kaynak: Araştırmacı tarafından son 10 yılın Freedom House raporları incelenerek oluşturulmuştur.

2014 yılına kadar 60 puanın üzerinde yerini koruyan Türkiye 2015 sonrasındaki dört yıl trajik bir düşüş yaşayarak neredeyse bu puanın yarısına kadar gerilemiştir. Bu radikal düşüşte 2016 da yaşanan, ülke geçmişinde yaşanan diğer darbelerle içerik ve nitelik açısından farklılaşarak adeta bir işgal girişimi olarak nitelendirilebilecek olan 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ve sonrasında yaşanan sürecin etkisi olağanüstü bir boyutta kendini göstermiştir. Zira bu süreçte yaşananlar ülkenin 40 yıllık demokrasi kazanımlarını bir anda 1980 yılının da altında bir düzeye dört yılda çekmiştir.

Özellikle 15 Temmuz 2016 darbe sürecinin analizini çalışmanın sonuç kısmında tartışılmak üzere şimdilik bir kenara koyup 2014 yılından bu yana rapora yansıyan konuları mercek altına almak faydalı olacaktır. Bu yapılırken 2014 yılı başlangıç kabul edileceğinden, bu yılın gelişmeleri daha detaylı bir biçimde paylaşılacak, sonraki yıllarda ise puan artışı ve düşüşüne neden olan konulara odaklanarak daha yüzeysel bir aktarım gerçekleştirilecektir. Bu şekilde yapılmasının nedeni, aslında her biri birer makale konusu olabilecek yıllık raporların, bu çalışmanın konu, kapsam ve amacı doğrultusunda sınırlandırılarak ele alma zorunluluğudur. Yayımlanan raporların bir önceki yılın olay ve gelişmeleri ile hazırlandığının da altını çizmek bu noktada faydalı olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde raporlar ele alınırken, kişisel fikirlere ya da yorumlara yer verilmeyip, tamamen raporlarda geçen cümleler, tespit ve analizlere yer verilecek, böylelikle raporlarda kullanılan dil de dahil olmak üzere (örn: FETÖ yerine Fetullah Cemaati/örgütü gibi) genel bir görünüm elde edilmeye çalışılacaktır. Oluşacak bu genel görünümün ardından çalışmanın sonuç kısmında kişisel fikir ve kanaatler ortaya koyulacaktır.

2014 yılı, 2013'te yaşanan 17-25 Aralık ve Gezi Parkı olayları gölgesinde başlayan bir yıl olarak dikkat çekmektedir. Raporun politik haklar kısmında seçim süreçleri başlığı altında Türkiye'nin neredeyse tam puan aldığı görülmektedir (11/12). Buna rağmen %10'luk ülke barajı rapora eleştiri olarak yansımıştır.

Bir diğer alt başlık olan politik çoğulculuk ve katılım başlığı altında Türkiye 16 üzerinden 10 puan almıştır. Türkiye’de rekabetçi çok partili bir sistemin olmasının yanı sıra parti kapatma cezalarının bulunması ve bunların hukuki olmaktan çok siyasi olduğu iddiası bir eleştiri başlığını oluşturmaktadır. Partilerin finansmanında oldukça önemli bir kalemi oluşturan hazine yardımları konusunda küçük partilerin lehine yapılan ve yardım eşliğini %7’den %3’e düşüren kanun değişikliği ise raporda olumlu karşılanmıştır. Raporun bu kısmında olumlu görülen bir diğer konu ise geleneksel olarak siyaset üzerinde etkili olan ordunun yapılan reformlarla birlikte siyaset üzerindeki vesayetinin büyük ölçüde azaltılmasıdır. Politik haklar bölümünün son başlığı olan hükümetin işlevselliği ile ilgili olan alt başlıkta Türkiye’nin 12 puan üzerinden 7 puan aldığı görülmektedir. Yolsuzluğun Türkiye’de önemli bir sorun olmaya devam ettiğinin altı çizilen raporda bakanlıkların Sayıştay’a bilgi vermeyi reddetmesi ve Sayıştay raporlarının değiştirilmesi için kuruma baskı yapılması gibi iddialar çerçevesinde şeffaflıkla ilgili sorunların devam etmesi eleştirilmiştir. Büyük devlet projelerinin ve ihalelerinin yoğunlukla belirli grup ve şirketlere verilmesi de bu başlık altında eleştirilmiştir. Fakat raporun bu kısmında, 17-25 Aralık ile başlayan ve 3 bakanın istifa etmesiyle sonuçlanan süreç, polis ve yargıda örgütlenmiş olan Fethullah Gülen cemaati ve hükümet arasındaki kopuşun tezahürü olarak görülmüştür (Freedom House, 2014, s. 709-711).

2014 yılı raporu içerisinde sivil haklar bölümü altındaki ilk başlığı inanç ve ifade özgürlüğü oluşturmaktadır. 16 puan üzerinden 9 puan alan Türkiye’de inanç ve ifade özgürlüğü anayasal güvence altında olmakla birlikte bunun kanunlarla sınırlandırıldığı belirtilmektedir. Terörle mücadele kanunları çerçevesinde Ergenekon ve KCK davaları ile alakalı olarak tutuklanan gazeteci sayısındaki artış raporda belirtilmektedir. Medya üzerindeki sansür ve oto sansürün artması, Gezi Parkı olayları ve diğer protesto gösterilerini teşvik eden bazı sosyal medya kullanıcılarının gözetimine alınması, Tayyip Erdoğan tarafından Twitter’ın “toplum için bir tehdit” olarak yaftalanması ve bu şirkete yönelik soruşturmanın başlaması bu yıla dair tespitler olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de uzun yıllar bir tartışma konusu olan kamuda başörtüsü yasağının 2013 Eylül’ünde polis, asker ve yargı dışındaki kamu personeli için kaldırılması olumlu görülürken, hükümet kanatlı ateizm karşıtı öfkeli söylemler ve Türk Ceza Kanunu 216. maddesi uyarınca tanınmış kişilerin de aralarında bulunduğu kişilere dine hakaret suçlamasıyla ceza verilmesi eleştirilmektedir. Dini hürriyetler kısmında değerlendirilecek olan farklı inanç gruplarının resmi olarak tanınmasına rağmen mal varlıkları, din adamı eğitimleri ve iç işleyişleri hususunda tam özgür olmayışları bir diğer eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Alevilerin devlet tarafından tanınmayışı ve cem evlerinin camilerde olduğu gibi devlet desteği alamayışları eleştirilmekle birlikte 2013’te Ankara’da ortak bir cem evi ve camii inşasına başlanması olumlu karşılanmıştır. Akademik özgürlüğün Kürt meselesi, Ermeni meselesi ve Atatürk gibi “hassas” konularda oto sansür, yasal ve siyasal baskı ile sınırlandırıldığını iddia eden rapora göre özellikle Kürt sorunu ile bağlantılı kimi akademisyenler KCK davaları neticesinde hapisle

cezalandırılmıştır. Raporda örgütsel haklar alt başlığında Türkiye'nin dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğünü anayasal garanti altında alan ve sivil topluma uygun bir ülke olduğu belirtilirken polisin, kamu düzenini sağlama gereğini öne sürerek kimi toplantılarda radikal, yasadışı grupların varlığı iddiasıyla orantısız güç kullanarak bu toplantı ve gösterileri dağıtması eleştirilmektedir. Raporda, nevrüz ve 1 Mayıs gösterileri, ODTÜ'de yaşanan öğrenci protestoları polis ve göstericiler arasında şiddet olaylarının yaşandığı olaylar olarak dikkat çekmektedir. İşçi sendikaları ve sendikal faaliyetler anayasaca tanınmasına rağmen uygulamada sendikal faaliyetler anlamında kısıtlamaların olduğu da öne sürülmektedir. Yine KCK bağlantılı bazı sendika yöneticilerinin tutuklanması eleştirilmektedir. Türkiye bu alt başlıktan 12 üzerinden 6 ile puanlanmıştır.

Hukukun üstünlüğünün sorgulandığı başlıkta Türkiye'nin puanı 16 üzerinden 8'dir. Türkiye'de, anayasada bağımsız bir yargının öngörüldüğünün altı çizilmektedir. Raporda ombudsman (kamu denetçisi) kurumunun 2012'de teşkil edilmesi olumlu karşılanmakla birlikte uygulamada yargıya yapılan siyasi atamalar ve ekonomik özlük hakları ile ilgili iyileştirmeler ve terfiler yoluyla yargının kontrol altına alınmaya çalışıldığı iddiaları eleştirilmektedir. Ayrıca özellikle darbe planları ve gazetecilerin yargılanması gibi hususlarda, yargının yönlendirilmeye çalışıldığı da iddialar arasındadır. Hükümetin işkenceyi önlemek amacıyla çıkardığı yasalar ve yetkililere verilen eğitimlerin olumlu bulunduğu raporda, buna rağmen kötü muamelenin de hala devam ettiği belirtilmektedir. Ergenekon ve Balyoz Davaları çerçevesinde "laik", "milliyetçi" askerlere karşı açılan davaların siyasi olduğu ve düzmece, tahrif edilmiş kanıtlara dayandığı dile getirilmektedir. Bunun yanında 1980 Askeri Darbesi'nin liderlerinin yargılanmasını engelleyen maddelerin 2010 yılında anayasadan kaldırılması ve 1997'de seçilmiş hükümete karşı yumuşak darbe iddiası ile çoğu asker, dönemin yetkililerinin yargılanmasının başlatıldığı belirtilmektedir. Eylül 2013'te çıkarılan demokratikleşme paketi neticesinde Kürtçe üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, Kürtçe eğitime özel okullarda izin verilmesi, yerleşim birimlerine eski isimlerinin iade edilmesi ve benzeri birtakım gelişmelerin, bölgedeki güvenliği olumlu yönde desteklediği ifade edilmektedir. Kanunen eşcinsellik yasak olmamasına rağmen, LGBT bireylere yönelik yaygın ayrımcılık, polis tacizi ve şiddet içeren saldırıların varlığı da raporda belirtilmektedir.

Son olarak kişisel haklar ve özerklik hususunda Türkiye 16 puan üzerinden 9 puan almıştır. Bu kısımda Türkiye'de mülkiyet haklarına yönelik genel bir problem olmadığına altı çizilerek, AİHM'de Türkiye'nin en çok suçlu bulunduğu konuların başında gelen gayrimüslim ve azınlıkların mülkiyetleri ile ilgili konularda adımlar atıldığı tespitine yer verilmiştir. Gezi olayları sırasında protestoculara destek veren Koç Holding gibi şirketlere yönelik müdahaleci hükümet teftişleri, vergi denetimleri ve bu şirketlerle yapılan sözleşmelerin feshi gibi hususlar ise bir diğer eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Cinsiyet eşitliği ile

alakalı olarak, kadınların anayasa önünde tam eşit yurttaş olarak kabul edildiği söylenmekle birlikte, Dünya Ekonomik Forum'unun araştırmalarına göre Türkiye cinsiyet eşitsizliğinde 136 ülke içerisinde 120. sırada bulunmakta olduğunun altı çizilmektedir. Çalışma hayatında ve siyasette kadın oranının azlığı, kadına yönelik fiziksel ve cinsel şiddet vakalarının fazlalığı bu tablonun oluşmasındaki ana faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı nezdinde hazırlanan mücadele eylem planları, olumlu görülmeyle birlikte, bunların kadın haklarından çok ailenin bütünlüğünü önceleyen projeler olduğu da belirtilmektedir. Raporda Erdoğan'ın kürtaj karşıtı söylemlerini yasal düzenlemelerle desteklemesi, AKP'nin cinsiyetçi söylemleri, aile planlaması ve çocuk sayısına yönelik söylemler, üniversite öğrencilerinin “kızlı erkekli” aynı evlerde kalmasının engellenmesi vb. konular, hükümetin kendi dini değerlerinin topluma dayatması olarak değerlendirilmektedir (Freedom House, 2014, s. 711-714).

2015 yılı raporlarına göre “kısmen özgür” statüsünü koruyan Türkiye, bir önceki yıl 60 olan genel puanını 55'e düşürmüş bu düşüş ülke sıralamasında ise Türkiye'yi 9 sıra geriye atarak 118. sıraya yerleştirmiştir. Genel hatlarıyla bakıldığında bu düşüşte, yolsuzlukla mücadele mekanizmalarına ve yargı süreçlerine müdahale, Sünni çoğunluk ile Alevi azınlıklar arasında artan gerilimlerin etkili olduğu belirtilmiştir. Rapora göre 2014 yılı AKP açısından, yerel seçimler ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçildiği ilk cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere iki seçim zaferi ile başlamıştır. Bu seçimlerin bir diğer önemi de Erdoğan tarafından “paralel devlet” olarak tanımlanan, daha önce kendilerine destek veren Fethullah Gülen ve organizasyonunun tüm “uydurma”larına rağmen kazanılmış olmasıdır. Raporda çok sayıda polis ve yargı mensubunun farklı işlere atanması yolsuzlukla mücadeleyi baltalamak ve yargıya müdahale olarak değerlendirilmektedir. Erdoğan ve AKP yetkililerinin iş dünyası, alevi dini azınlığın üyeleri ve hükümet karşıtı yayın yapan medya organlarına karşı sesini yükselttiği belirtilen raporda bunların Gülen ile bağlantılı ve bir terörist grup olduğu suçlamasıyla çeşitli tutuklamalar yaşanmıştır. Suriye'deki iç savaş neticesinde Türkiye'ye sığınan mülteci sayısının 1 milyonu geçtiği belirtilen rapora göre, Türkiye kendi ülkesindeki Kürtlerin, Suriye'deki savaşa katılmalarını engellemek amacıyla sınır kapılarının çoğunu kapatmıştır. Bu hamle bölgedeki hareketliliği artırmakla birlikte PKK ve Suriyeli Kürt grupların ittifak yaparak Türk ordusuna saldırılarıyla sonuçlanmıştır. Türkiye 2015 raporunda politik haklar anlamında toplamda 2 puan kaybederken sivil haklar hususunda ise 3 puan kaybetmiştir. Politik haklar kısmındaki eksi puanın birinci nedeni, seçim kampanyası sırasında gözlemciler tarafından tespit edilen medya yanlılığı ve otosansüre ek olarak, seçim kampanyasında Erdoğan'ın devlet kaynaklarını kullanması ve kampanya finansmanındaki şeffaflık eksikleri olarak belirtilmiştir. İkinci neden olarak ise “paralel yapı” tarafından Youtube üzerinden yayınlanan ve Erdoğan'a ait olduğu iddia edilen ses kayıtları sonrasında, internet ve medya üzerindeki hükümet denetiminin artması ve buna yönelik denetimi ve kontrolü sağlama amaçlı yasalar çıkarılmasıdır. Buna ek olarak “hükümet yolsuzluğunu” soruşturan polis

ve yargı mensuplarının yerlerinin değiştirilmesi ve görevden el çektilmesi de ciddi şekilde eleştirilmektedir (Freedom House, 2015, s. 694-696).

Raporda sivil haklar bölümünde ise 3 kısımda birer eksi puan alındığı görülmektedir. Bunlar; ifade ve inanç özgürlüğü, örgütsel haklar ve hukukun üstünlüğü kısımlarından olmuştur. Bunda bir önceki senenin raporunda belirtilen tutuklu gazetecilere ek olarak, Youtube ve Twitter'a erişim engeli getirilmesi, Milli İstihbarat Teşkilatının yetkilerini artıran bir yasanın çıkarılması etkili olmuştur. Raporda hassas bilgilerin sızdırılmasına karşın da ağır cezalar öngören bu yasal düzenleme ile devletin hesap verebilirliğinin azaldığı hususunda eleştiriler mevcuttur. Diyanet İşleri Başkanlığının siyasal patronaj amaçlı kullanıldığı ve camilerde hükümet yanlısı vaazlar verildiği raporda dikkat çeken bir diğer unsurdur. Örgütsel haklar bağlamında alınan bir eksi puanın nedeni Gezi Olayları neticesinde protestoculardan 5500 kişinin yargılanmasına karşın yüzlerce şikâyete rağmen yalnızca 9 polis memurunun cezalandırılması olarak görülebilir. Hukukun üstünlüğü başlığında alınan eksi puanın nedeni ise HSYK'nın üyelik yapısı ve yetkileriyle ilgili yapılan yasal düzenlemenin yargıya müdahale olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Freedom House, 2015, s. 696-699).

2016 raporları incelendiğinde Türkiye'nin, politik haklar kısmından 2 puan kaybettiği, sivil haklar kısmında ise bir önceki senenin puanını aynen koruduğu görülmüştür. Toplamda aldığı 53 puanla, dünya sıralamasında ise 3 sıra gerileyerek 121. sıraya düşmesine rağmen, Türkiye "kısmen özgür" ülke statüsünü korumuştur. 2016 raporunun Türkiye kısmının girişinde, ülkedeki siyasal atmosfer ile ilgili 2015 yılında yapılan iki parlamento seçimi dikkat çekmektedir. Rapora göre daha önce parlamentonun en az yüzde 60'ını kazanarak anayasa değiştirme gücünü elinde tutan AKP, güçlü cumhurbaşkanlığı sistemini oturtmak için girdiği ilk seçimde HDP'nin de meclise girmesiyle başarısız olmuştur. Hiçbir partinin tek başına hükümet kuramayacağı bu ortamda koalisyon görüşmeleri de sonuçsuz kalınca ilk seçimden dört ay sonra yeniden genel seçimlere gidilmiştir. Yapılan ikinci seçimde 8 puanlık bir oy artışına rağmen AKP, %49 la hedeflediği %60'ın altında bir oy almış fakat bu sonuca rağmen güvenoyu alabilecek bir parlamento yapısı oluşmuştur.

Rapora göre bu siyasal konjonktürde, yılsonuna doğru Güneydoğu Anadolu bölgesinde PKK'lılardan ve Kürt gençlerden oluşan silahlı çeteler bazı kent ve kasabaların kontrolünü ele geçirmiştir. Bunun sonucunda devlet otoritesini yeniden tesis etmek amaçlı kapsamlı operasyonlar başlatılmıştır. Bu bağlamda 40'tan fazla HDP'li belediye başkanı tutuklanmış veya görevden el çektilmiştir. Bu siyasal atmosfer altında raporda, Türkiye'nin 2 eksi puan aldığı politik haklar kısmı incelendiğinde, eksi puanların ilki seçim süreçleri alt başlığından geldiği görülmektedir. Bunun nedeni, dönemin anayasal mevzuatına göre tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, seçim kampanyalarına katılması ve devlet televizyonu olan

TRT'nin, AKP'nin seçim kampanyalarına muhalefetten çok daha fazla zaman ayırması olarak verilmektedir. Diğer eksi puan ise politik çoğulculuk ve katılım alanından gelmiştir. Bunun en belirgin nedeni olarak ise haziran ve kasım seçimleri arasındaki dönemde, 20'den fazla belediye başkanına ek olarak 500 HDP üye ve yöneticisinin terör suçlamasıyla gözaltına alınması gösterilmiştir (Freedom House, 2016, s. 714-716).

Kurumun 2017 raporu incelendiğinde 15 puanlık trajik düşüşle birlikte ülke puanının 38'e düştüğü görülürken, dünya sıralamasında ise Türkiye 141. sıraya gerilemiştir. Bu düşüş, ülkenin daha önce "seçimli demokrasi" olarak tanımlanan statüsünde bu sıfatını da kaybetmesine neden olmuştur. Raporun giriş kısmında ilgili yılın önemli gelişmeleri olarak; hükümetin 260 kişinin ölümüyle sonuçlanan bir darbe girişiminden kurtulması, darbe sonrasında olağanüstü hâl ilan edilmesi, girişim sonrasında 150.000'den fazla kamu görevlisinin görevlerinden ihraç edilmesi, Ahmet Davutoğlu'nun yerine Binali Yıldırım'ın başbakanlık koltuğuna oturtulması, IŞİD ve Kürt isyancılarla bağlantılı terör olayları ve bombalamalar sayılmaktadır. Raporda 260'tan fazla kişinin öldüğü ve 2000'den fazla kişinin yaralandığı darbe girişiminin arkasındaki isim olarak Fethullah Gülen olduğunun yalnızca Erdoğan'ın iddiası olarak verilmesi ise dikkat çekicidir.

2017 raporunun detaylarına bakıldığında politik haklar kısmından Türkiye'nin 6 puan kaybettiği görülmektedir. Bunların bir puanının seçim süreçlerinden, iki puanının politik çoğulculuk ve katılımdan, 3 puanının ise hükümetin işlevselliği alt başlığından geldiği görülmektedir. Bunların gerekçesi olarak seçim süreçleriyle alakalı düşüşün nedeni Davutoğlu'nun istifa ettirilmesi ve YSK üyelerinin belirlenmesinde iktidar partisinin ağırlığını artıracak yasal düzenlemenin yapılması olarak gösterilmiştir. Politik çoğulculuk ve katılım alt başlığı ile alakalı puan kaybının nedenleri olarak ise; yargı dokunulmazlığına müdahale olarak görülen anayasa değişikliğinin Erdoğan tarafından onaylanması, milletvekillerinin dokunulmazlığına yönelik çoğunluğu HDP ve CHP'li milletvekillerinden oluşan 57 dosyanın adalet bakanlığına gönderilmesi ve PKK ve Gülen Örgütü ile bağlantılı oldukları iddiasıyla bazı belediye başkanlarının görevden alınması, 12 HDP'li vekilin tutuklanması ve 2700 HDP'linin hapse atılması sayılmıştır. Hükümetin işlevselliği alt başlığında kaybedilen 3 puanın gerekçeleri olarak ise Davutoğlu'nun görevden alınmasının cumhurbaşkanına kıyasla meclisin gücünün azaltılması olarak yorumlanması, görevden alınan HDP'li belediye başkanları nedeniyle yerel özerkliğin ihlali ve olağanüstü hal yetkileriyle donatılmış cumhurbaşkanının anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne askıya alarak, Anayasa Mahkemesi denetimi olmaksızın kararname yetkisine sahip olması sayılmaktadır (Freedom House, 2017, s. 535-538).

Türkiye'nin 9 puan kaybettiği raporun sivil haklar kısmında bunun iki puanının ifade ve inanç özgürlüğü alt başlığından olduğu anlaşılmaktadır. Detaylarına bakıldığında gerekçe olarak Gülen bağlantılı

Zaman gazetesine el konulması, devlet sırlarını ifşa etmekten Can Dündar’a verilen altı yıllık hapis cezası, 668 Numaralı Kararname ile birçok medya organının kapatılması, medyaya ağırlıklı olarak hükümet destekçisi bir yapının hakim olması, bağımsız ve eleştirel medyaya erişimin sınırlı olması, hükümete savaş veya acil durumlarda internet erişimini askıya alma veya engelleme izni veren yasanın kabulü, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın siyasallaşması, akademik özgürlüğe bir müdahale olarak değerlendirilen ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan operasyonlara son verilmesi için imza veren 1400’ün üzerindeki akademisyenlerden bazılarının gözaltına alınması, tutuklanması ve ihraç edilmesi, 4000’e yakın akademisyenin Gülen Örgütü ile bağlantılı görülerek açığa alınması, aynı gerekçe ile 15 üniversitenin, 1000’den fazla özel okulun kapatılması sayılmaktadır. Raporda, örgütsel haklar kapsamında alınan eksi üç puanın gerekçeleri olarak İstanbul’daki 1 Mayıs gösterilerine polis müdahalesi ve protestocuların 200’den fazlasının gözaltına alınması, Gülen hareketiyle bağımlı olduğu iddiasıyla 1229 vakıf ve dernek, 19 sendikanın yargısız bir şekilde kapatılması ve mal varlıklarına el konulması gösterilmektedir. Hukukun üstünlüğü alt başlığında alınan eksi iki puanın nedeni olarak; olağanüstü hâl kapsamında gözaltı süresinin 4 günden 30 güne çıkarılması ve on binlerce kişinin aile üyeleriyle birlikte tutuklanması, darbeyi organize etmek veya desteklemekle suçlanan kişilerin kötü tutukluluk şartları, avukatlara erişim zorlukları, işkence ve kötü muamele ile itirafa zorlandıkları iddiaları ve 2016 Haziran’ında İstanbul’da izin verilmeyen eşcinsel onur yürüyüşü sebep olarak görülmektedir. Son olarak kişisel özerklik ve bireysel haklar alt başlığında alınan eksi iki puanın gerekçesi ise 2016 yılında Güneydoğu’nun bazı bölgelerinde seyahat hakkının kısıtlanması, darbe girişimi sonrasında akademisyenlerin yurtdışına çıkışının bir süre yasaklanması, ihraç edilen kamu personellerinin pasaportlarının iptal edilmesi, Gülen Örgütüne bağlı çok sayıda şirkete el konulması ve kayyuma devredilmesi, Erdoğan’ın cinsiyet eşitliğinin doğaya aykırı olması gerekçesiyle reddi, doğum kontrolünü kınaması ve çalışan kadınları “eksik” ve “yarım insan” olarak tanımlaması görülmektedir (Freedom House, 2017, s. 538-542).

Çalışmanın genel akışı dışında özellikle 2017 raporları ile ilgili birkaç hususun altını çizmek tam da bu noktada faydalı olacaktır. Zira daha önce de belirtildiği üzere adeta bir ülkenin işgal girişimi olarak tanımlanabilecek böyle bir badirenin, raporda sanki olağan siyasal gelişmelermiş gibi karşılanması ve yer bulması oldukça şaşırtıcıdır. Türkiye’nin daha önceki senelerde eksi puan almasına neden olan gelişmelerin ve bir anlamda 15 Temmuz Darbe Girişimi ile somutlaşan birçok konunun hala eksi puan gerekçesi olarak düşünülmesi de tuhaftır. Dünyanın en gelişmiş demokrasilerinde dahi, benzeri nitelikte bir olayla karşılaşıldığında, devlet refleksi ile verilebilecek olan tepkilerin demokrasi puanına olumsuz yönde yansması eleştiriye açık bir durumdur. Nitekim halihazırda kendisinin antidemokratik bir vaka olarak görülmesi gereken darbe girişiminin neticesinde, seçilmiş hükümetlerce demokrasiyi koruma amacıyla, ilk etapta alınan tedbirlerin, zaruret hali teorisinden hareketle yorumlanması daha objektif olacaktır. Ayrıca

raporda orijinal İngilizce metinlerde Gülen Örgütü olarak anılan bu yapının Türk hukukundaki ve yaygın kullanımındaki adının Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olduğu da önemle belirtilmelidir.

Kurumun 2018 raporunu incelemeyen önce raporların metodolojisinde yapılan bir değişiklikten bahsetmek yerinde olacaktır. Daha önceki senelerde ampirik demokrasinin özellikleri ve gereklilikleri bağlamında yalnızca üst başlıkla verilen konular, bu yıldan itibaren alt başlıklarıyla birlikte puanlanmaya başlamıştır. Kısaca önceki raporlarda da değerlendirme unsuru olan fakat üst başlık altında yer alan konular bu değişiklikte birlikte artık daha detaylı bir şekilde görülerek, analiz edilebilir hale gelmiştir. Böylelikle puan değişikliklerinin neden ve gerekçeleri açık açık yazılmıştır. Söz gelimi politik haklar kısmının ilk başlığı olan ve “seçim süreçleri” olarak değerlendirilen başlığın altına 2018’den sonra “Mevcut hükümet başkanı veya diğer ulusal otorite, özgür ve adil seçimlerle mi seçildi?”, “Mevcut ulusal yasama temsilcileri özgür ve adil seçimlerle mi seçildi?” ve “Seçim yasaları ve çerçevesi adil mi ve ilgili seçim yönetim organları tarafından tarafsız bir şekilde uygulanıyor mu?” şeklinde sorular eklenerek daha objektif bir değerlendirmeye imkan veren ve ortaya çıkan malzemenin karşılaştırmalı analizini kolaylaştıran bir yöntemle geçilmiştir.

2018 raporuna dönülecek olursa kurum bahsi geçen dönemde Türkiye’de yaşanan önemli gelişmeler olarak dört hususun altını çizmiştir. Bunlardan ilki hükümet değişikliğini içeren ve başkanlık sistemine geçişin anayasal altyapısını oluşturan anayasa değişikliği referandumudur. İkinci gelişme olarak hükümetin ülkeyi KHK’lar ile yönetmesini sağlayan ve hukukun üstünlüğünü önemli ölçüde baltaladığı iddia edilen, darbe girişimi sonrasında ilan edilen olağanüstü halin 3’er aylık dönemlerle yıl sonuna kadar uzatılmasıdır. Raporda üçüncü dikkat çeken gelişme, daha önce muhalefet partilerine uygulanan belediye başkanlarının görevden el çektilmesi uygulamasının, AKP içinde de istifaya zorlanmak suretiyle kullanılmaya başlanması ve son gelişme olarak ise ülkede önemli sivil toplum kuruluşlarının başındaki isimler hakkında soruşturmalar açılarak kamuoyundaki tartışmaların sınırlanması ve sivil toplumun bastırılması görülmektedir (Freedom House, 2018, s. 1021). Birazdan detaylarına ve analizlerine değinilecek olan bu arka plan ışığında, Türkiye uzun bir aradan sonra kurumun raporlarına göre aldığı 32 puanla “özgür olmayan ülke” klasmanına düşmüş ve dünya sıralamasında ise 147. sıraya gerilemiştir.

Bir önceki yıla göre alınan bu eksi 6 puanın ikisi politik haklar kısmında, seçim süreçleri ile ilgili olan alt başlıktan gelmiştir. Bu düşüşteki neden olarak HDP’li belediye başkanlarına ek olarak, hükümetin kendi partisinin temsilcileri olan seçilmiş belediye başkanlarını istifa ettirerek yerlerine başka isimleri getirmesi ve referandum oylaması sürecinde YSK’nın oy geçerliliği kriteri olan, pusula arkasında yer alan çift mühür şartının, oyların sayımı esnasında kaldırması gösterilmiştir. Sivil haklar kısmındaki eksi dört puan ise sırasıyla inanç ve ifade özgürlüğü ve kişisel özerklikten eksi birer puan, hukukun üstünlüğü

başlığından ise eksi iki puan şeklinde gelmiştir. İfade özgürlüğü kısmından alınan eksi puanın nedeni; özellikle hükümetin sosyal medyada eleştirilmesinin, tutuklamayla sonuçlanabileceği gerekçesi ve düşüncesinin kişilerin otosansür seviyelerini artırması olarak belirtilmiştir. Kişisel özerklik kısmından alınan eksi puan ise, kamu sektöründe ve üniversitelerdeki ihraçlara ek olarak bu bireylerin alternatif istihdamına ve uluslararası seyahat erişimlerine getirilen kısıtlamalardan kaynaklanmıştır. Eksi iki puan alınan hukukun üstünlüğü kısmında yaşanan puan düşüşünün nedenleri, olağanüstü hal sırasında gözaltına alınan veya terörle suçlanan kişilerin sayısındaki artış ve bunların temel hukukun gerektirdiği korumadan yoksun olmaları, ayrıca darbe girişimi sonrasında Kürt nüfusu etkileyen baskıcı önlemlerin artması olarak raporlanmıştır (Freedom House, 2018, s. 1022-1029).

Freedom House tarafından yıllık olarak yayımlanan Dünyada Özgürlükler Raporu'nun 2019 yılında basılan nüshası incelendiğinde, 2018 yılı için yaşanan önemli olaylar olarak haziran ayında yapılan seçimde Erdoğan'ın yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi, yasama organında kontrolün AKP ve MHP'den oluşan ittifak tarafından sağlanması, fakat yapılan seçimlerin ana akım medyanın hükümet lehindeki tutumundan dolayı eşitlikçi bir ortamda geçmesinin altı çizilmektedir. Raporda yer alan ikinci önemli olay olarak Erdoğan'ın yapılan anayasa değişikliğinin ardından seçilmesi ile birlikte kararname yetkilerini kullanarak ve bağımsız bir gözetim mekanizması olması gereken yargıda, yargıçları atamak suretiyle yargının yürütme üzerindeki kontrolünü kaldırdığına değinilmiştir. Raporda göze çarpan üçüncü gelişme olarak HDP'nin cumhurbaşkanı adayı olan Selahattin Demirtaş ve eski CHP Milletvekili Eren Erdem gibi muhalefet lider ve üyelerinin tutuklanması ve haklarında yargı süreçlerinin başlatılması görülmüştür. Son olarak sivil özgürlük alanında yaşanan erozyon, muhalif gazeteci ve sosyal medya kullanıcılarının sık sık tutuklanması, toplantı ve sendikal faaliyetlere getirilen sınırlamalar bu yılın dördüncü önemli gelişmesi olarak dikkat çekmektedir. Raporda Türkiye bir önceki yıla göre bir puan kaybederek 31 puanla ülke sıralamasında 150. sıraya gerilemiştir. Kaybedilen bir puanın nedeni ise, seçim süreçleri başlığı altında yer alan özgür ve adil seçimler maddesinde yaşanan düşüşten kaynaklanmıştır. Bunun nedeni ise ana akım medyada iktidar partisi lehine yer alan haberler, muhalefet adaylarına gözdağı ve saldırılar, devlet kaynaklarının seçim sürecinde iktidar partisi ve onun çıkarları için kötüye kullanılması neticesinde ortaya çıkan, seçimin eşitsiz şartlar altında yapıldığı iddiasıdır (Freedom House, 2019, s. 1131-1139).

2020 yılı raporlarına göre Türkiye genel puanını bir puan artırarak dünya sıralamasındaki yerini de bir sıra yükseltip 149. sırada yer bulmuştur. Bahsi geçen raporda incelenilen zaman dilimi için üç gelişme dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki yerel seçimlerde Ankara ve İstanbul'u da içinde barındıran 10 büyük yerel yönetimin 9'unun muhalefet partilerine geçmiş olmasıdır. Raporda özellikle AKP tarafından kontrol edildiği iddia edilen YSK'nın İstanbul'da yapılan seçimleri yenileme kararına rağmen muhalefet adayı

İmamoglu'nun bu seçimleri de kazanmasının altı çizilmiştir. İkinci önemli gelişme muhalif siyasetçi ve sivil toplum önder ve üyelerine yönelik kavuşturmaların ve tacizlerin devam etmesine değinilmiştir. HDP lideri Demirtaş'ın tutukluluğunun devamı, CHP İstanbul il başkanı Kaftancıoğlu'na yönelik dava ve Osman Kavala'nın tutukluluğunun devamı bu bağlamda ele alınmaktadır. Üçüncü ve son gelişme olarak ise Ekim 2019'da Türkiye'nin Suriye'ye yönelik yeni bir askeri harekât başlatması, bunu eleştirenlere karşı ise dava ve tutuklama yoluyla taciz yapıldığı iddia edilmektedir. Türkiye bu dönemde kazandığı bir puanı politik çoğulculuk ve katılım başlığı altında yer alan "muhalifetin desteğini artırması veya seçimlerde güç kazanması için gerçekçi bir fırsat var mı?" sorusu bölümünden kazanmıştır. Zira rapora göre siyasallaşmış seçim yetkililerinin müdahalelerine rağmen muhalifet partileri yerel seçimlerden ciddi bir zafer ile ayrılmıştır (Freedom House, 2020, s. 1208-1211). Raporun geri kalan kısım ve başlıklarında, olumlu ya da olumsuz yönde puan hareketi oluşturacak bir gelişmeye rastlanmamıştır. Nitekim 2020-2023 yılları arasında Türkiye 32 olan puanını korumuş, dünyadaki olumsuz yönde demokrasi çizgisinden dolayı ülke sıralamalarında ise birkaç sıra üstte çıkabilmiştir. 2021 raporuna göre üç sıra yükselerek 146. sırada yer alan Türkiye, 2022 raporunda da bu yerini korumuştur. 2023 raporuna göre ise yine 32 puanla 142. sıraya yükselabilmiştir. Bu süreçte herhangi bir puan hareketi olmayışı nedeniyle çalışmanın raporlara ilişkin son başlığında, yalnızca Freedom House tarafından o yılın önemli gelişmeleri olarak görülen kısımlara değinilecektir.

2021 yılı raporlarında dikkat çeken gelişmelerden ilki olarak; Covid-19 salgınının ekonomik ve siyasi olumsuz yansımalarından çekinen hükümetin, resmi sağlık istatistiklerini manipüle etme girişimi, resmi görüş ve bilgileri eleştiren tıp uzmanlarına yönelik cezai soruşturmalar başlatılması ve sıradan insanların covid süreci ile ilgili sosyal medya paylaşımlarından ötürü cezai yaptırıma uğradığı iddiası dile getirilmiştir. İkinci gelişme olarak ise Türkiye'nin "saldırganlaşan" dış politikasını eleştiren muhalif siyasetçi, sivil toplum liderleri ve gazetecilere yönelik soruşturma ve tacizlerden bahsedilmiştir. Bu noktada Demirtaş ve Kavala'nın mahkumiyeti ve kayyum atanan belediyeler neredeyse her sene gelenekselleşmiş bir biçimde raporda kendine yer bulmaktadır (Freedom House_2021). 2022 raporundaki önemli gelişmeler olarak cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Boğaziçi Üniversitesine rektör olarak siyasi bir müttefikini atamasına müteakip, polislin bir çok kez şiddet kullanarak dağıtmasıyla sonuçlanan öğrenci ve akademisyen protestoları, HDP'ye yönelik terörle bağlantılı olma ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etme suçlamasıyla açılan kapatılma davası, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi ve AİHM'nin kararlarına karşın Kavala'nın tutukluluğunun devamı sayılmaktadır (Freedom House_2022). 2023 raporu için ise puanlama yapılmış, fakat bu çalışma yapıldığı esnada bir önceki yılın gelişmeleri kısmı henüz yayımlanmamıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Demokrasi 25 yüzyıllık bir tarihsel birikim neticesinde günümüz ideal konumuna erişen ve hala gelişen dinamik bir yönetim şeklidir. 21.yüzyıla gelindiğinde egemenliğin ve meşruiyetin halka dayalı olduğu bir yönetim biçimi olarak rakipsiz zaferini ilan eden demokrasi, otoriter totaliter sistemlerin dahi öykündüğü, diktatöryal liderlerin bile kendi rejimlerinin meşruluğunu dayandırmaya çalıştığı bir olgudur. Günümüz dünyasında, uluslararası ilişkilerde prestijin, meşruluğun ve gelişmişliğin başlıca gereğidir. Bu yüzdendir ki dünya siyasi haritasına bakıldığında ülkeler ve liderleri, demokrasi eksenli sistemler kurmak ve bunları devam ettirmek hususunda çaba sarf etmektedir. Bu onların ticari, sosyal ve siyasal küresel ilişkilerinde onlara kuvvetli bir konum kazandırmaktadır. Bunun yanında kendi vatandaşlarının istek ve taleplerine cevap veren, sorun çözebilen bir sistemin varlığı o ülkedeki vatandaşların mutluluğunu, refah seviyesini ve gelişmişliğini de artıran bir unsurdur.

Buna rağmen demokrasi tarihsel süreç içerisinde bakıldığında hep ideal ve tercih edilen bir yönetim biçimi olarak sürekli artan ve gelişen bir grafik çizmemektedir. Çıkışı itibarıyla zaten olumsuz ve kötü yönetim biçimleri içerisinde değerlendirilen demokrasinin, tercih edilen/arzulanan bir konuma ulaşması ancak 19. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Demokrasi, savaşlar, salgınlar değişen siyasi ekonomik ve sosyal dünya konjonktüründen etkilenecek, bu konuma ulaştıktan sonra dahi, zaman zaman gerilemeyi içinde barındıran dalgalı bir seyir çizgisine sahiptir.

Günümüzde bu trendin takip edilmesi, ülkelerin demokrasi seviyelerinin karşılaştırılması ve bunların puanlaması ise karşılaştırmalı siyaset ve uluslararası ilişkiler başta olmak üzere birçok bilim dalının ana konularını oluşturmaktadır. Bu analizler, birbirleriyle siyasi ve ticari ilişkiler geliştirecek ülkelerden tutun da bir ülkeye yatırım yapacak veya şube açacak şirketler için dahi karar aşamasında belirleyici bir unsur olmaktadır.

Merkezi bir yönetim altında siyasi bir organizasyon kurma bağlamında ele alındığında M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana sayısız devlet tecrübesine sahip olan Türk Milleti de adı konulmaksızın ya da kavramsallaştırılmaksızın demokratik süreçleri tarih boyunca devlet yönetim mekanizmalarında barındıran, kullanan ve içselleştiren bir millettir. Türkler, demokrasinin batıda yeniden gündeme geldiği 18-19. yüzyıllarda, dünya konjonktürüne paralel olarak demokratikleşmeye yönelik hamleler yapan, 1808 Senedi İttifak ile başlayıp, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı gibi anayasal belgeler hazırlayıp, 1876 Kanuni Esasi Anayasasını yazan, ilgili tarihlerde bu adımları atabilen doğulu ve Müslüman yegâne millettir. Türk insanının karakteri ile birlikte düşünüldüğünde gerçekten de hiçbir yönetim şekli demokrasi gibi ona uyumlu

değildir. Tarihsel ve sosyolojik anlamda incelendiğinde bu uyum kendisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Huntington'un 3. dalga teorisiyle birlikte düşünüldüğünde Türkler, dünya konjonktüründe yaşanan demokrasi eksenli bu hareketlerden olumlu ve olumsuz yönde etkilenmiştir. Zira gerek 1., 2.ve 3. demokratikleşme dalgaları gerek ise bunların ters dalgalarının yaşandığı yıllarda dünyayla paralel gelişmeler Türkiye'de de kendini hissettirmiştir. Dünyada 20. yüzyılın sonlarında başlayan, 2006 yılında ise objektif verilere yansiyarak somutlaşan 3. bir ters demokratikleşme dalgası yaşanmaktadır. Bu dönemde dünya devletleri açısından her ne kadar demokrasiden vazgeçilerek alternatif bir yönetim şekline başvurulmadıysa da demokrasinin kalitesi ve niteliği anlamında ciddi düşüşler yaşanmış, dünya siyasetinde otoriterleşme net bir biçimde kendini hissettirmiştir. Daha önceki 3 demokratikleşme dalgası ve 2 ters dalgadan etkilenmiş olan Türkiye, maalesef bu trendden de olumsuz yönde etkilenerek günümüzde, 2008 yılında gördüğü tarihi zirve noktasından oldukça uzaklaşmıştır.

Yaşanılan bu uzaklaşma sürecinde, dünya trendinin yanı sıra bir plan ve gizli bir gündem ile 1980'li yıllarla birlikte örgütlenmeye ve devlet içine sızmaya başlayan, 2000'li yıllardan sonra ise AKP iktidarlarında kamufle olarak ya da açıktan kilit pozisyonlara gelen FETÖ unsurlarının Türkiye'yi uçurumun eşiğine getirdikleri 15 Temmuz işgal girişiminin etkisi trajik bir boyutta olmuştur. Çeşitli iktidarlar döneminde, çalışmanın hemen başında bahsedilen yatay eşitlik modelinden bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde uzaklaşmak bu sonucun doğmasında kuvvetli bir etken olarak görülebilir. Fakat hangi nedenle ve dünyanın neresinde olursa olsun seçilmiş hükümetlerin, seçim dışında bir yöntemle devrilmesi ve görevden el çektilmesi gayri meşru ve anti demokratiktir. Özgür ve adil seçimler vasıtasıyla, siyasi partiler dışında hiçbir kurum ya da yapı siyasal iktidarı ele geçirme hedefinde olamaz, olursa bunun adı cuntadır ve hangi rejimde, hangi hükümet sisteminde, hangi devlet tipinde olursa olsun cuntalar illegal oluşumlardır.

Karl Popper'da ifadesini bulan "demokrasi karşılıklı anlayış ve hoşgörünün hâkim olduğu bir rejimdir". Fakat bu hoşgörü ve karşılıklı anlayıştan yararlanarak, demokrasinin ilke ve niteliklerini hedef alan, bunları ortadan kaldırmaya yönelik adımlar hiçbir kurum, parti ya da organizasyon tarafından atılmamalıdır. Dinamik bir gelişim çizgisine sahip olan demokrasi de özellikle büyük yıkımlar ve acılar yaşatmış olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu hususta kendi varlığını tehdit edebilecek fiillere karşın "militan demokrasi" kuramını geliştirmiştir. Bu kuram çerçevesinde demokrasinin varlığını ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlere izin verilemez, barışçıl olmayan görüşlerin savunulması demokrasinin fikir özgürlüğü bağlamında ele alınamaz. Demokrasi, kendi varlığını korumak için önlemler alır ve geliştirir. Militan demokrasi kuramından hareketle, Türkiye'nin resmi adıyla 15 Temmuz Darbe Girişimi sürecinde aldığı tedbirler bu bağlamda düşünülmelidir. Kaldı ki bu çapta bir tehditle yüzleşen hiçbir demokrasi böyle

bir girişimi fikir ya da örgütlenme özgürlüğü bağlamında düşünüp, ele alıp, kaldığı yerden devam edemez. Bahsi geçen süreçte alınan radikal tedbirler, olayın vahameti ve büyüklüğü ile alakalı olarak sert ve ani refleksler olarak yorumlanabilir. Fakat sürecin devamında normalleşme adımlarının atılması, ihraç edilen kamu personeli için itiraz komisyonları kurulması gibi adımlar olumlu karşılanmakla birlikte bunların işlevsellikleri ile ilgili de şüphelerin mevcut olduğu belirtilmelidir. Bu durum, AİHM nezdinde “adil yargılanma hakkının ihlali” gerekçesi ile önümüzdeki yıllarda Türkiye’yi olumsuz yönde etkileyebilir. Bundan dolayı delillendirme ve gerekçelendirmenin çok iyi yapılması, kararların akıllarda kuşku bırakmayacak bir biçimde objektif verilmesi gerekmektedir.

Freedom House raporları son on yıl ölçeği göz önünde bulundurularak incelendiğinde Türkiye, dünya devletleri arasında en fazla puan kaybeden ve demokrasinin kalitesini ve niteliğini düşüren ülkeler içerisinde dikkat çekmektedir. Raporların geneli, ama özellikle son 10 yılın raporları incelendiğinde Türkiye’ye puan kaybettiren dört ana başlık olarak (raporda geçtiği şekliyle) Kürtler, Aleviler, FETÖ ve tutuklu gazeteci-STK liderleri konuları görülmektedir. Bu noktada yalnızca resmin anlaşılabilmesi açısından iki farklı uç bakış açısından değerlendirilecek olursa, bunlardan ilki Türkiye gerçekten bahsedilen konularda ciddi zafiyetler vererek anti demokratik tutum ve davranışlar içinde olduğundan bu şekilde puan kaybetmektedir. İkincisi ise bahsi geçen kurum, analiz ve raporlarında taraflı bir tutum sergileyerek Türkiye’nin puanını kasıtlı ve bilinçli bir şekilde düşürmektedir. Bir anlamda kolaycılık olarak kabul edilebilecek olan her iki önermeyi de reddederek rasyonel bir tespit yapılması, hastalığın teşhis ve tedavisinde çok daha olumlu sonuçlar verecektir.

Sonda söylenecek şeyi başta söyleyerek tabloyu daha net bir hale getirmek faydalı olabilir. Türkiye, dünyadaki olumsuz yönlü demokrasi trendi, küresel konjonktürde yaşanan gelişmeler ve 21 yıllık bir iktidarın kaçınılmaz otoriterleşmesine paralel olarak son yıllarda demokrasinin kalite ve niteliğinde düşüşle sonuçlanacak problemler yaşamaktadır. Fakat terör, darbe ve benzeri yasadışı fiiler neticesinde karşılaşılan sonuçlar da bu düşüşten bağımsız düşünülmemelidir. Daha açık bir ifade ile raporlarda bahsedilen “tutuklu gazeteciler” ifadesinin içini yazdıkları yazılardan veya düşüncelerinden dolayı tahkikata uğrayan gazeteciler mi oluşturmakta, yoksa tıpkı bir öğretmenin, memurun ya da esnafın suç işlemesinden dolayı hukuki yaptırıma uğraması gibi, konusu suç teşkil edecek bir fiilden dolayı cezalandırılmaları mı doldurmaktadır? Kürtler veya Kürt sorunu olarak adlandırılan şey sıradan Kürt vatandaşların Türkiye’de yaşadığı problemler midir, yoksa bir terör örgütü olan PKK ve terör ile bağlantısı somutlaşmış insanların yüzleştiği hukuki prosedürler midir? Raporda “hizmet hareketi” veya “Gülenist” olarak adlandırılan ihraç edilen kamu görevlileri, kayyum atanan şirketler, bağlantılı sendika ve sivil toplum örgütlerinin yönetici ve üyeleri muhalif oldukları ya da bir siyasal partiye oy verdikleri için mi bu sonuçlarla yüzleşmişlerdir, yoksa

bir darbe girişiminin parçası olduklarından mı? Bu aşamada bir tespit yapılması yerinde olacaktır. 21 yıllık AKP iktidarının uzunca bir bölümünde FETÖ'nün hükümet ile karşılıklı organik bağlar geliştirmesi, sonrasında bilinmeyen bir sebeple bu ilişkinin sonlandırılmasını takiben ve darbe girişimi ardından ortaya çıkan hukuki süreç, Batı tarafından inandırıcı görülmemektedir. Konu, bir suç değil de, konum değişikliği sonrasında muhalefete geçen kişi ve kurumlara karşı bir operasyon olarak anlamlandırılmaktadır. Benzer bir şekilde Türkiye'de "açılım süreci" tabir edilen sürecin sekteye uğraması sonrasında başlayan hukuki süreçler de aynı şekilde değerlendirilmektedir. Bu hususta raporların oluşturulması sırasında, Türkiye'den veri akışı sağlayan kişi ya da kurumların, objektif veri sağlamadığı düşünülmektedir. Fakat diğer bir husus da şudur ki Türkiye bu uygulamalarındaki "meşruiyetini" ya da "hakklılığını" dünya kamuoyuna inandırma ve onları ikna etme hususunda başarılı olamamıştır. Bu üzerinde önemle durulması, neden ve sonuçlarıyla birlikte düşünülmesi gereken bir konudur.

Dünya üzerinde küresel bazlı endeks oluşturan Freedom House ve benzeri kurumlar genellikle açık kaynak şeklinde çalışmaktadır. Herhangi bir STK, akademisyen, gazeteci, sosyolog, siyaset bilimci ya da hükümet yetkilisi kendi özel raporlarını hazırlayarak bu gibi kurumlara sunabilmektedir. Böylelikle en azından o ülke üzerinde farklı alternatif raporlar geldiğinde daha hassas incelemeler ve değerlendirmeler yapılabilir. Fakat genellikle bu raporlamalar yukarıda bahsedilen konularla bağlantılı kesim veya gruplardan geldiğinde ortaya çıkan malzeme de subjektif olabilir. Masa başında yalnızca "belirli" kaynaklardan gelen bu subjektif raporların değerlendirilmesi neticesinde de ülke özelinde olumsuz bir raporlamanın ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada Türk akademisine ve sivil toplumuna ciddi bir görev düşmektedir.

İncelenilen metinlerde göze çarpan bir diğer husus da Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan başta olmak üzere hükümet yetkilileri ve AKP yöneticilerinin, anti demokratik içerikteki beyanatlarının raporlarda geniş yer bulmasıdır. Gerçekten de AKP iktidarının pekiştiği son 10 yıllık periyotta kimi beyan ve demeçler, demokrasinin ilke ve nitelikleri ile o kadar çelişmektedir ki yukarıda bahsedilen subjektif olduğu düşünülen raporları adeta beslemekte ve oluşturulan kurgunun inandırıcılığını desteklemektedir. Dolayısıyla siyasilerin de, kendi varlık sebebi olan demokrasiyle uyumlu durum ve duruşta olmaları büyük önem arz etmektedir. Buldukları konum ve temsil ettikleri makamların sorumluluklarına paralel olarak, olay ve olgular karşısındaki tutumlarını neden ve sonuçlarını düşünerek daha hassas bir şekilde belirlemeleri gerekmektedir.

Şu ana kadar tartışılan FETÖ ve PKK, subjektif rapor ve içerikler, görmezden gelinen ve değerlendirmeye yansımayan birtakım unsurları bir kenara koyup objektif bir değerlendirme yapıldığında, çeşitli gerekçe ve nedenlerle Türkiye'nin demokrasi anlamında olumsuz bir trend içinde olduğu bir

gerçektir. Üst üste alınan seçim zaferleri ile birlikte AKP ve Erdoğan'ın özgüveninin artması beklenen bir gelişmedir. Fakat bu noktada kendi varlığı ile devletin varlığının eşdeğer tutulması, sorunlu bir yaklaşımdır. Demokrasilerde hükümet, belirli bir süre için adeta devlet gemisinin kaptan köşkü makamıdır. Demokrasi, seçimle işbaşına gelen hükümetlerin yine seçimler aracılığı ile terk edildiği bir yönetim biçimidir. Dolayısıyla adil ve serbest seçimlerin üzerine düşebilecek bir şaibe demokrasi kurumunun tamamının sorgulanır hale gelmesi demektir. İstanbul yerel seçimlerinde yaşanan olaylar bu bağlamda değerlendirilmeli ve gerek muhalefet gerek ise hükümet kanadının “seçim” kurumunun üzerine düşebilecek gölgeye neden olacak davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Gelişmemiş Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde benzerlerine rastlanan, ABD başkanlık seçimlerinde yaşanan olaylar, demokrasi açısından son derece kötü bir örnek olarak yansımış ve tehdidin boyutunu gözler önüne sermiştir.

Devletin üç temel erkenden biri olan, bağımsız olması gereken ve hukukun diliyle konuşması gereken yargının siyasallaşması ciddi bir diğer sorundur. Yargının muhalefeti susturmanın bir aracı olarak kullanılması ya da kullanıldığının düşünülmesi bile başlı başına bir sorundur. Bu noktada en az yapılan atamaların niteliği ve içeriği kadar hükümet ve muhalefet kurumunun yargı süreçlerine müdahil olması son derece olumsuz bir tablo oluşturmakta ve yargıya duyulan güveni sarsmaktadır. Devletin üç temel ayağından biri olan yargı ayağının sarsılması ise devletin sorgulanır hale gelmesi demektir. Her Türkiye Cumhuriyeti mahkemesinde, hâkimin arkasında yazılı olan, Atatürk tarafından Hz. Ömer'den aktarılan “Adalet Mülk'ün temelidir” sözü bu önemi ortaya koymaktadır; Mülk devlettir.

Devlet kaynaklarının belirli çıkar gruplarına ve özel şirketlere kayırma çerçevesinde aktarılması, demokrasi açısından yine olumsuz bir tablo oluşturmaktadır. Devlet ihalelerinin belirli gruplara, dönüşümlü bir şekilde adeta tahsis edilmesi, devlet bankaları aracılığı ile yalnızca belirli şirket ve gruplara sağlanan finansman kolaylıkları, devlet kaynaklarının kullanımı hususunda halkta soru işaretleri oluşturmaktadır. Hele ki hükümete yakın bu şekildeki özel sektör unsurlarının, medya organlarını da tek elde toplaması, demokrasi için olmazsa olmazlardan biri olan, halkın doğru bilgiye erişerek serbest karar vermesinde son derece etkili olan, alternatif haber kaynaklarının varlığını tehdit etmektedir. Kaldı ki tek sesli bir basın yayını, “alternatif” ya da “doğru” bilgiye ulaşmak isteyen halkı hiçbir sorumluluğu olmayan, etik veya ahlaki basın ilkelerinden uzak, büyük bir bölümü FETÖ ve PKK bağlantılı, ne olduğu, kim olduğu belli olmayan sosyal medya hesaplarına itmekte, bu da farklı manipülasyonların önünü açmaktadır. Alternatif bilgi kaynakları ve basın yayınının tek sesli olduğu bir durumda, bahsi geçen terör örgütlerinin yanı sıra, istihbarat servislerinin de etkin şekilde kullandığı bu mecrada basit bilgi kirliliğinin dışında espionaj faaliyetleri, kışkırtma, halkı kin ve nefrete sevk etme, kaos ve çaresizlik hissiyatının bir topluma zerk edilmesi gibi birçok olumsuzlukla

karşılaşılabilir. Bu senaryo, demokrasiden koparak, başlangıçta yalnızca “masum” siyasal hedeflerle atılan adımların nereye ulaşabileceği, nelere kapı aralayacağı ve ne gibi tehditler oluşturabileceğinin bir örneğidir.

Yönetici devşirmek siyasal partilerin fonksiyonlarından biridir. Her iktidar kamu kurumlarında ve yetki alanında kadrolaşmaya gidebilir. Fakat özellikle kamuya memur atamalarında ve terfilerinde, liyakat ilkesinden uzaklaşarak, büyük oranda belirli sendikalara üye olan ya da belirli siyasal veya dini angajmana sahip kişiler arasından bu kadrolaşmanın yapılması demokrasiyle bağdaşmayan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bunun doğurabileceği zararlar en acı biçimde 15 Temmuz gecesinde görülmüştür. Dolayısıyla aynı sonucun Türkiye’de bir daha asla tekrarlanmaması adına bundan ders çıkarılması, liyakat ve adaletin öncelenmesi bir zarurettir.

Gerek hükümet-muhalefet ilişkilerinde gerek ise hükümet ya da muhalefet partilerinin kendi içlerinde muhalefete tahammülsüzlük, Türk siyasetinin bir diğer kronik sorunudur. Unutulmamalıdır ki “muhalefet” demokrasilerde en az “hükümet” kadar önemli, meşru ve demokrasinin temel mantığı ve işlevselliği açısından önemli bir kurumdur. Muhalefet olmak “hain” olmak anlamına gelmemektedir. Unutulmamalıdır ki demokrasilerde bugünün muhalefeti yarının iktidarı olabileceği gibi yarının muhalefeti de bugünün iktidarı olabilir. Tabi bu noktada muhalefetin yalnızca eleştirici ve yıkıcı boyutunun olmaması, bunun yanında yapıcı muhalefet anlayışına da sahip olması gerekmektedir. Parti içi muhalefet hususunda ise neredeyse bütün Türk siyasi partileri sınıfta kalmakta, hükümeti anti demokratik tutumlarından dolayı eleştiren muhalefet partileri dahi kendi içlerinde muhalefete tahammülsüzlük göstererek, parti içi muhalefeti farklı tonlarda, anti demokratik uygulamalarla sindirmeye, susturmaya ve nihayetinde partilerinden ihraç ederek etkisizleştirmeye çalışmaktadır.

Demokrasilerde siyasi partiler ve liderler, hükümete ulaşma hedefiyle birbirleriyle yarışır. Rekabet halindeki bu süreçte kullanılan üslup hususunda siyasilerin son derece dikkatli olması gerekmektedir. Zira safları sıklaştırmak, oylarını konsolide etmek adına kullanılan sert ve seviyesiz üslubun tabandaki yansıması, kutuplaşma ile sonuçlanmaktadır. Bu kutuplaşma ise milli birliği sarsan bir minvalde toplumu onarılmaz bir şekilde parçalayabilir. Nihayetinde her biri ülkeyi daha iyi yönetme iddiasında olan parti veya liderler, parçalanmış bir yapı üzerinde siyaset yapamazlar. Daha açık bir ifade ile siyaset kurumu, ancak milli birliğin ve beraberliğin olduğu bir alt yapı üzerinde sağlıklı çalışabilir.

Tüm bu sorunların kaynağını siyasetin kurumsal ve farklı aktörlerine yükleyerek, bireyler olarak bizler de sorumluluktan kurtulamayız. Bu şekilde halk şikâyet etmeye, siyaset kurumu da bildiğini yapmaya devam eder, aynı sahneler defalarca kez farklı aktörlerden yeniden ve yeniden seyredilir. Oysaki demokrasinin işleyebilmesi için diğer bir unsur da halkın büyük bir bölümünün demokrasiyi içselleştirmiş,

demokrasiye inanan ve demokrasiyi talep eden bireylerden oluşmasıdır. Bu noktada aile hayatından başlamak kaydı ile demokratik bir bilincin ve ortamın yaratılabilmesi bireyler olarak bizim yapabileceğimiz bir şeydir. Bunun yanında bireylerin destekledikleri/gönül verdikleri siyasal organizasyon ve partilerden demokrasi eksenli talepleri, üst yapının da bu eksenle organize olmasını teşvik edebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin son 10 yıllık demokrasi karnesi son derece olumsuz bir görünüm arz etmektedir. Buna rağmen bu on yılın son üç yılında düşüşün durması ve görece bir iyileşme olması, olumsuzun içinde bir olumluluk şeklinde yorumlanabilir. Dünyada da trendin olumluya doğru döndüğü böyle bir süreçte, bunu bir fırsata çevirerek, ülke olarak demokrasimizin kalitesinin ve niteliğinin yükseltilmesi, her şeyden önce Türkiye'nin ve Türk milletinin faydasına olacaktır. Bir ülke ya da kurumun nezdinde itibar kazanmaktan, ya da bir endeksteği sıralamanın veya puanın yükseltilmesinden ziyade bu, Türkiye'nin kendisi için bir gerekliliktir. Olağanüstü bir dönem yaşayan ülkemizde bu olağanüstülüğün atlatılması, otoriterleşme ile değil, daha fazla demokrasi ile mümkün görülmektedir. Daha fazla demokrasi ile kastedilen şeyin ise; hukuksuzluk, keyfilik ve sorumsuzluk olmadığına da altı çizilmelidir. Hukuk devletinin egemen olduğu, güçler ayrılığına dayalı, şiddet barındırmayan fikir, vicdan ve inanç özgürlüğünün hukuk çerçevesinde sınırsız olduğu, siyaset kurumunun ve unsurlarının halk nezdinde meşru ve saygın olduğu bir sistem, iktidarıyla, muhalefetiyle, halkıyla ülke için zaruri ve acil bir ihtiyaçtır. Hiç kuşkusuz herhangi bir talep, dayatma ya da müdahale olmaksızın Türkiye kendi iç dinamikleriyle bunu başarabilecek demokrasi birikimine sahip bir ülkedir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacı(lar) makaleye ortak olarak katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacı(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

Aristo. (2007). *Politika*. İstanbul: Dergâh.

Dahl, A. R. (1971). *Polyarchy. participation and opposition*. New Haven: Yale University.

Dahl, A. R. (1982). *Dilemmas of pluralist democracy: autonomy vs. control*. New Haven: Yale University.

Dahl, A. R. (1991). *Modern political analysis*. New Jersey: Prentice Hall.

Dahl, R. (2001). *Demokrasi üstüne*. Ankara: Phoenix.

Freedom House. (2014). *Freedom in the world 2014 report*. Washington: Freedom House.

Freedom House. (2015). *Freedom in the world 2015 report*. Washington: Freedom House.

- Freedom House. (2016). *Freedom in the world 2016 report*. Washington: Freedom House.
- Freedom House. (2017). *Freedom in the world 2017 report*. Washington: Freedom House.
- Freedom House. (2018). *Freedom in the world 2018 report*. Washington: Freedom House.
- Freedom House. (2019). *Freedom in the world 2019 report*. Washington: Freedom House.
- Freedom House. (2020). *Freedom in the world 2020 report*. Washington: Freedom House.
- Freedom House (2021). *Freedom in the world 2021 Turkey country report*. <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2021> adresinden erişildi.
- Freedom House (2022). *Freedom in the world 2022 Turkey country report*. <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2022> adresinden erişildi.
- Freedom House. (2023). *Freedom in the world 2023: marking 50 years in the struggle for democracy*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/marking-50-years> adresinden erişildi.
- Freedom House. (2023). *Freedom in the world 2023: marking 50 years in the struggle for democracy*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf adresinden erişildi.
- Huntington, S. P. (2005). Üçüncü demokrasi dalgası. S. P. Huntington (Ed.), *Medeniyetler Çatışması* (10. baskı) (s. 134-163) içinde. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Knorowski, C. (2015). *Gettysburg replies: the world responds to abraham lincoln's gettysburg address*. Connecticut: Lyons.
- Köktaş, M. E. (2002). Demokrasi ölçümleri bağlamında Türkiye’de demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, 435, 117-129
- Lijphart, A. (1996). *Çağdaş demokrasiler*. Ankara: Yetkin.
- Lijphart, A. (2014). *Demokrasi modelleri otuz altı ülkede yönetim biçimleri ve performansları*. İstanbul: İthaki.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53, 69-105.
- Özalp, O. N. (2008). Türkiye demokrasilerin neresinde? demokrasi tiplerini ışığında türkiye örneğine yeni bir bakış denemesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 129-162.
- Platon. (2010). *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika’da demokrasi*. İstanbul: İletişim